

A LESENCETOMAJ-PIROSKERESZT KESZTHELY-KULTÚRÁS TEMETŐ ÖVVERETES SÍRJAI

A Lesencetomaj-Piroskereszt temető eddig feltárt 394 sírjából csak 11 esetben került elő övveret melléklet. Közülük is négy sír bolygatott volt. A teljesség kedvéért, az övveretek tárgyalásánál megemlítjük azokat a sírokat is, amelyekben az előkerült övdíszek a tarsolyban őrzött tárgyak között vagy a nyakláncba fűzve láttak napvilágot.

Sírleírások¹

67. sír (2. ábra)

Ny-K-i tájolású, hanyatt fektetett, nyújtott helyzetű mat. férfi sírja. Karcsonatok a váz mellett, a bal ujjcsontok eredetileg a combcsonton. A csontok közül a csigolyacsontok nagy része, a borda- és a medencecsontok egy része, valamint a kezujjcsontok felszívódtak. A koponya a bal oldalára billent. Sírmélység: 92 cm.

Mellékletek:

1. Vékony bronzhuzalból hajlított fülbevaló karika a koponya jobb oldalán. Átm.: 1,7 cm. (2. ábra 8.)
2. Övveretek:
 - 6 db téglalap alakú, bronz lemezből kivágott, díszítetlen veret, négy sarkában és középen nagyfejű nittszeggel. Három a jobb oldali medencecsonton egymás mellett, kettő a medencék vonalától kissé feljebb, míg egy a bal medencecsonton. Az övveretek közül az egyikből csupán három nittszeg maradt meg. M.: 3,4 x 2 cm. (2. ábra 1-6.)
 - Kis méretű, díszítetlen, tokos, bronz szíjvég a bal alkarcsontok között. Felerősítésre a veret felső végén levő lyuk szolgált. H.: 1,8 cm; sz.: 1 cm. (2. ábra 7.)
3. Trapéz alakú, öntött bronz csat, vas pecekkel a két medencecsont között. A csatkeret két vége túlnyúlik a kereten. M.: 2,8 x 2,6 cm. (2. ábra 11.)
4. Laposra kalapált vashuzalból hajlított karika a jobb alkarcsontok belső oldalán, részben az 1-2 veretek alatt. Átm.: 8,1 cm. (2. ábra 9.)

5. Egyenes hátú, egy élű, középső nyéltüskés vas kés a jobb alkarcsontok végénél. H.: 23,6 cm. (2. ábra 10.)

1. ábra. 95-96 sír. Ásatási felvétel

Figure 1. Graves 95-96. Excavation photograph

6. Elpusztult, kisebb vas tárgy (csat?) a jobb oldali medencecsont közelében. M.: 1,9; 1,8; 0,7 cm. (2. ábra 12.)

95. és 96. sír, közvetlenül egymás mellett, illetve a 95. sír 5 cm-el feljebb, részben a 96. sírra rátemetve. (1. ábra)

95. sír (3. ábra)

Ny-K-i tájolású inf. II sírja. A vázból csupán a töredékes, jobb oldalára billent koponya maradt meg. Sírmélység: 107 cm.

Mellékletek:

1. 11 db sárga kölesgyöngy az állkapocscsont környékén. (3. ábra 11.)
2. Övveretek két sorban a sír közepe táján:
 - felső sorban 3 db kerek, bronz lemezből kivágott, ezüstözött veretke. Felületét „előrajzolt”, vésett

koncentrikus vonalak mentén beütögetett pontokból álló, két koncentrikus kör díszíti. Felerősítésre a közepén levő nagyfejű nittszeg szolgált. Átm.: 2, 4 cm (3. ábra 1-3.) Az egyik veret előlapján vas nyomai figyelhetők meg.

Alsó sor:

- 1 db hasonló, töredezett szélű, kerek veret a jobb oldalon. Átm.: 2,3 cm. (3. ábra 4.)
- Mellette 3 db téglalap alakú, keskeny, bronzlemezből kivágott lyukvédő, két végén nittszeggel. M.: 1,9 x 0,5 cm (3. ábra 5-7.)
- 3. A bal oldali utolsó lyukvédőn laposra kalapált vashuzalból hajlított töredékes csat három darabban. M.: 1,9 cm, 1,9 cm, 1,2 cm. (3. ábra 9.)
- 4. Sodort vashuzalból hajlított töredékes karika a 3. számú verettől északra, négy darabban. M.: 3 cm, 3 cm, 2,7 cm, 2,4 cm. (3. ábra 8.)
- 3. Egyenes hátú, egy élű, töredezett hegyű vas kés az övverektől keletebbre, a jobb oldalon. H.: 6,9 cm (3. ábra 10.)

96. sír (4. ábra)

Ny-K-i tájolású, hanyatt fektetett, nyújtott helyzetű inf. I sírja. A koponya igen töredékes állapotban maradt meg. Felszívódtak az alkarcsontok, csigolya-, medence- és jobb lábszárcsontok. Sírmélység: 112 cm.

Mellékletek:

1. Bronz fülbevaló karika a koponya jobb oldalán. Átm.: 1,9 cm. (4. ábra 1.)
2. 53 db gyöngy a koponya bal oldalán, egy csomóban. (4. ábra 2.) Köztük nagyobb, világos színű, gömbölyű üvegyöngy, 2 db fekete bikónikus, közepes és kisebb fekete és sárga kölesgyöngy, 8 db kisebb világos dinnyemag alakú gyöngy.
3. Nagyon töredékes övveretek:
 - 9 db négyszögletes, bronz lemezből préselt, szélén dudormintás, közepén négyszögletesen kiemelkedő mintával díszített veret. Felerősítésre a hátoldalon rögzített, ácskapocsszerűen meghajlított, laposra kalapált bronz huzalok szolgáltak. 5 db nagyjából egymás mellett, a medence vonalában (4. ábra 3., 4., 6., 7., 9. A 7. rajzolhatatlan); 1 db ettől feljebb (4. ábra 8., rajzolhatatlan), 2 db a bal combcsont mellett (4. ábra 10-11. 11. számú rajzolhatatlan), valamint 1 db a jobb combcsont mellett (4. ábra 12.) M.: 2 x 2 cm.
 - A medence vonalában, a 6. veret mellett 1 db bronz lemezből kivágott, téglalap alakú lyukvédő, két nagyfejű nittszeggel. M.: 1,5 x 0,7 cm (4. ábra 5.)
 - A 2. veret mellett nagyon töredékes, téglalap ala-

kú (?) vas csat került elő. M.: 2,5 cm; 2 cm; 1,7 cm; 1,5 cm; 0,5 cm. (4. ábra 13.)

4. Egymásra hajtott végű, laposra kalapált vas karika a jobb alkarcsonttól lejjebb, a veretekkel egy vonalban. Átm.: 4,1 cm (4. ábra 14.)
5. Egyenes hátú, egy élű vas kés a jobb combcsont mellett. H.: 13 cm. (4. ábra 15.)
6. Téglalap átmetszetű, háromszögponcolással díszített, bronz huzalkarperec a jobb combcsont mellett. Átm.: 7 cm (4. ábra 16.)

122. sír (3. ábra)

Ny-K-i tájolású, rabolt ad. férfi sírja. A rablás következtében az összetört koponya, a kulcsontok és a nyakcsigolyák elmozdultak, de a sír közepe táján, a bordákon előkerült övveret, valamint közelében, a bordacsontokra dobott, 93 cm mélyen előkerült idegen koponya is arra utal, hogy a bolygatás a medencecsontokat is elérte. Jobb karcsontok a váz mellett, bal részben a medencén volt. Bal kezujjcsontok a bal combcsonton belül. Feltárás közben a sír két hosszanti oldala mellett végig vékony koporsódeszka nyomait lehetett megfigyelni. Sírmélység: 130 cm.

Mellékletek:

1. Hét darab, igen töredékes veret.
 - Négy téglalap alakú, vékony bronz lemezből préselt veret, négy sarkán kidudorodó, közepén oválisan kiemelkedő díszítéssel. Felerősítésre kis nittszegek szolgáltak. A veretek közül egy az idegen koponya mellett (3. ábra 1.); egy a jobb alkarcsontok belső oldalánál (3. ábra 3.); kettő a medencecsontok alatt, felszedéskor került elő (3. ábra 7-8.). M.: 2,6 x 2,2 cm. Ezen kívül három, igen töredékes kisszíjvég is napvilágot látott. Készítési módjuk azonos volt: két préselt bronz lap közé erősítésnek vékony fa lapocskát helyeztek. A préselt díszítésű előlapot vékony keretben, közepén apró négyszögekből, két oldalukon háromszögekből álló dudoros minta díszíti. Hátoldal díszítetlen. Felerősítésre a veret felső, egyenesre vágott végén levő lyuk szolgált. Közülük egy a jobb alkarcsontok végénél, a belső oldalon (3. ábra 4.; 4a-4b faalátétek), egy a bal medencecsont felett (3. ábra 2.); egy pedig a medencecsontok felszedésekor (3. ábra 9.) került elő. H.: 2,7 cm, sz.: 1,8 cm.
2. Laposra kalapált vashuzalból hajlított, téglalap alakú vas csat pecekkel a bal medencecsont felett. M.: 3,5 x 3 cm. (3. ábra 5.)
3. Vashuzalból hajlított, enyhén benyomott oldalú csat a jobb medencecsontok belső oldalán. M.: 3,5 x 3 cm (3. ábra 6.)

221-222. sír (5. ábra)

Két - nő és férfi - váza került elő egymás mellett. A két sírgödör szélei nem váltak el élesen egymástól. Közülük a 222. sír lehetett a korábbi temetkezés. Később ennek a gödörnek a déli oldalán ásták be a 221. sír gödrét 25 cm-el feljebb, amelyben maturus korú nő nyugodott. Mindkét sír bolygatott volt. A 221. sírt a dinnyemag alakú gyöngyök alapján a késői időszakra keltezhetjük.

222. sír

Ny-K-i tájolású, a lábszárcsontokig rabolt sen. férfi sírja. A koponya a sír közepe táján, a sír déli oldalához közel, 85 cm mélyen került elő. A váz többi csontjának kisebb-nagyobb darabjai a sír közepére voltak dobálva. A sír nyugati végében, viszonylag nagy területen, fa nyomokat lehetett megfigyelni. Sírmélység: 118 cm.

Mellékletek:

1. Vas csat keretének és a pecek egy kisebb részletének töredéke a koponyától nyugatabbra. M.: 2,7 x 3,3 cm. (5. ábra 1.)
2. A bal alkarcsonatok felső végénél, egy csomóban előkerült mellékletek:
 - ózított bronzlemezről préselt kisszíjvég, az egyik vasröghöz korrodálva került elő. Az előlap díztéséből semmi sem maradt meg. A hátlap díszítetlen, felső végén kis lyukkal. H.: 2,7 cm, sz.: 1,4 cm. (5. ábra 3.)
 - egy csomóba korrodált vas, textil és vékony zsinórdarab. Ehhez volt hozzátapadva a szíjvég. (5. ábra 2.)
 - háromszögletű vas csiholó. Hosszú végei lekerekítve, befelé hajlanak. H.: 9 cm. (5. ábra 8.)
 - téglalap átmetszetű vaspántból hajlított bújtató. H.: 3,6 cm. (5. ábra 4.)
 - 2 db kovakő. Mindkettő barna színű, felületükön vas nyomaival. Az egyik hosszúkás, téglalap alakú, a másik szabálytalan háromszög alakú. H₁: 3,3 cm, h₂: 3 cm. (5. ábra 14-15.)
 - négyszögletes átmetszetű, egyik végén élbe záródó vas eszköz. (?). Egyik oldalán poncolótól vagy lyukasztótól származó két kerek mélyedés van. H.: 4,3 cm, sz.: 1,3 cm. (5. ábra 7.)
 - egyik végén laposra kalapált, másik végén hegyesedő vas szerszám. H.: 4,2 cm, sz.: 1,1 cm. (5. ábra 13.)
 - vas ár. H.: 7,5 cm. (5. ábra 9.)
 - laposra kalapált, kétszer meghajlított vas tárgy. H.: 9,3 cm. (5. ábra 10.)
 - S-alakban hajlított vas akasztó (?). H.: 3,7 cm. (5. ábra 11.)
 - laposra kalapált vashuzal darab. H.: 3,1 cm. (5. ábra 12.)

- 2 db szabálytalan alakú, lapos vas töredék. M.: 2,8 x 2,8 cm; 1,8 x 1,5 cm. (5. ábra 5-6.)

3. Laposra kalapált, téglalap átmetszetű vashuzalból hajlított, négyszögletes csat pecekkkel az alkarcsontoktól jobbra. M.: 3,2 x 3,2 cm. (5. ábra 16.)

223. sír (6. ábra)

Ny-K-i tájolású felnőtt férfi sírja. A vázból csupán a töredékes koponya, néhány bordacsont, a jobb karcsonatok, a medencecsontok részletei, a comb- és lábszárcsontok maradtak meg. Feltáráskor a sír alján fa nyomokat, valamint a sír déli oldalán két, északi oldalán négy nagyobb, sírba helyezett követ lehetett dokumentálni. Sírmélység: 120 cm.

Mellékletek:

1. Vékony bronzhuzalból hajlított fülbevaló karika a koponya jobb oldalán. Egyik vége elvékonyodik, hegyesedik. Átm.: 1,9 cm. (6. ábra 1.)
 2. Szürkés-fehér színű, hosszúkás kova a jobb felkarcsonat felső, belső végénél. H.: 2,7 cm.; sz.: 0,8 cm. (6. ábra 2.)
 3. Övveretek, nagyjából egy sorban a jobb alkarcsontoktól a bal combcsont külső oldaláig, összesen 10 db.
 - 4 db ezüstözött bronz lemezből préselt, négyszögletes övveret. Felületén bekarcolt vonalakkal szerkesztett szalagminta, amelyben, valamint a veret szélén beütögetett pontsor van. A szalagminta közei kissé mélyítettek, ékvésés-szerűek. Négy sarkában nittszeg szolgált a felerősítésre. Szélei be vannak hajlítva. Sz.: 2,2 cm; h.: 2,2 cm. Nittszeg hossza: 0,5-0,6 cm. (6. ábra 3-4, 9., 12.)
 - Három téglalap alakú, bronz lemezből kivágott lyukvédő, két végén nittszeg. H.: 2,1 cm; sz.: 0,8 cm. (6. ábra 6-8.)
 - Három ezüstözött, bronzlemezről préselt kisszíjvég. Előlapját fonatminta díszíti, hátoldala díszítetlen. Alsó vége enyhén ívelt csúcsba fut össze. Felerősítésre a veret felső végén levő nittszeg szolgált. H.: 2,7 cm; sz.: 1,5 cm. A 10. sz. veretnél megfigyelhető volt, hogy a két bronzlap közé falap alátét helyeztek. (6. ábra 5., 10-11.)
- A veretek elhelyezkedését rekonstrukciós rajzunk mutatja a 7. ábrán.
4. Laposra kalapált vashuzalból hajlított bújtató a jobb medencecsontok alatt. H.: 3,2 cm; sz.: 0,9 cm. (6. ábra 14.)
 5. Egyenes hátú, egy élű vas kés részben a bal medence-, részben a combcsont felső, külső végénél. H.: 17,7 cm; (6. ábra 15.)

6. Ovális karikájú vas csat tuskével a két combcsont között. H.: 2,9 cm; sz.: 3,6 cm. (6. ábra 13.)
7. Vas töredékek (karika?) a bujtató és a kés mellett. Méretek: 2,6; 1,9; 1,7; 2,1, 3,5 cm. (6. ábra 16.)

224-227. sír (8. ábra)

Nő és férfi rabolt sírja. A két sír mélysége alapján (224. sír 140 cm mély, míg a 227. sír 145 cm mély volt) utántemetkezéstről lehet szó. A két sírgödör szélei sem váltak el élesen egymástól. A 224. nőt a férfi váztól jobbra, déli irányba, helyezték nyugalomba. A 224. sír Ny-K-i tájolású volt. A csontok közül csupán néhány hosszú csont maradt meg másodlagos helyen. Feltárás közben a sír déli oldalán végig 9 cm széles deszka nyomait, a sír alján mindkét váz esetében fa nyomokat lehetett megfigyelni. A mellékletek alapján (dínnyemag alakú és szemes gyöngyök, nagy méretű, kőberakással díszített kosaras fülbevaló, huzalkarperrec, vas csat) a női váz a késő Keszthely-kultúrára idősakra keltezhető.

227. sír

Ny-K-i tájolású, rabolt, közelebből meghatározhatatlan, felnőtt férfi sírja. A csontok közül csupán a comb- és lábszárcsontok maradtak meg.

Mellékletek:

- Néhány darab gyöngyszem a sír nyugati végében. Szinte bizonyos, hogy a női sír kirablásakor kerültek ide.
- Elpusztult vas töredék a sír közepe táján. (8. ábra vas 1. sz.)
- Övveretek:
 - nagyjából egy csomóban a sír közepe táján: 1 db bronz lemezből kivágott, téglalap alakú veret, négy sarkában nittszegekkel. M.: 2,2 x 3,4 cm; (8. ábra 1.) Ugyanitt 2 db kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított karika. Átm.: 2,3 és 2,2 cm. (8. ábra 2-3.) Mellettük laposra kalapált bronzlemezből készült kis akasztófül és töredék. H.: 1,2 és 0,5 cm. (8. ábra 4-5.). A karikák a veretre lehettek erősítve. A bronz veret mellett bőr maradványok voltak.
 - az előzőtől kissé északra: bronz lemezből kivágott, téglalap alakú veret, alján laposra kalapált bronzpántból hajlított akasztó és bronz karikacsüngő. Az akasztót nittszeggel erősítették a téglalap alakú verethez, amely a veret másik végén levő nittszeggel együtt az övhöz való felerősítésre is szolgált. H.: 2,7 cm, karika átm.: 1,9 cm. (8. ábra 6.)
 - a sír északabbi oldalához közel, közepe táján: bronz lemezből kivágott, négyszögletes, háromszög-kivágásos veret, négy sarkában egy-egy nittszeggel. M.: 2,2 x 2 cm. (8. ábra 7.) Tégla-

- metszetű vaspántból hajlított bujtató. H.: 3,3 cm. (8. ábra 8.). Bronzlemezből kivágott, téglalap alakú lemez, felületén végig X-mintával díszített. H.: 1,5 cm, sz.: 0,5 cm. (8. ábra 9.) Vékony bronz lemez és töredékei, felületén sűrű vonalmintával díszített. M.: 1,5 x 1,3 cm (8. ábra 10.). Ugyanitt egy vagy két bronz veret töredékei: négy nittszeg a veret darabjaival, több sűrű vonalmintás lemezdarabka, köztük ívesen behajlított is. (8. ábra 11-12.)
- Az előzőtől keletebbre bronz veret nittszeges lemeztöredékei. (8. ábra 13.)
 - elpusztult vas töredék (8. ábra vas 2. sz.)
 - bronzlemezből kivágott, négyszögletes, háromszög kivágással díszített veret, négy sarkában nittszeggel. M.: 1,9 x 2,2 cm. (8. ábra 14.)
 - téglalap alakú, bronz lemezből kivágott lyukvédő, két végén egy-egy nittszeggel. H.: 2,3 cm, sz.: 1 cm. (8. ábra 15.)
 - hasonló lyukvédő H.: 1,3 cm, sz.: 0,6 cm. (8. ábra 16.)
 - négyszögletes, háromszög áttöréses veret. M.: 2,2 x 1,8 cm. (8. ábra 17.)
 - lyukvédő. H.: 1,7 cm, sz.: 0,8 cm. (8. ábra 18.)
 - kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított karika a jobb combcsont felső, belső végénél. Átm.: 1,5 cm. (8. ábra 19.)
 - négyszögletes, háromszög-kivágásos veret a jobb combcsont közepe táján, külső oldalánál. M.: 2 x 2,2 cm. (8. ábra 20.)
 - téglalap alakú, bronzlemezből kivágott töredékes veret és az eredetileg hozzáerősített karika kis darabjával a combcsontok között. Veret h.: 2,8 cm, sz.: 1,5 cm, karika átm.: 1,6 cm. (8. ábra 21.)
 - 4. Egyélű, ívelt hátú vas kés. H.: 15,2 cm. (8. ábra 22.). Ugyanitt egy másik egy élű, egyenes hátú vas kés fele. H.: 5,5 cm. (8. ábra 23.)

240. sír (9. ábra)

Ny-K-i tájolású, hanyatt fektetett, nyújtott helyzetű ad. férfi sírja. A váz, amely temetéskor kissé a jobb oldalára dőlt, igen jó megtartású volt. A koponya kissé a jobb oldalára billent. Bal alkarcsontok a medencén. A gerinccsigolyák elferdültek. Bal lábszárcsontok kissé ferde helyzetben voltak. Az antropológiai vizsgálatok szerint igen erős testalkatú, 180 cm magas, az egész népesség legmagasabb tagja volt.

Feltáráskor a váz körül, nyugati végén ívesen záródó kőpakolás nyomait lehetett megfigyelni (9. ábra). A jobb oldalon 102 cm-es mélységben jelentkezett a 25 cm széles kősor, amelyet egészen a sír keleti végéig nyomon lehetett követni. A bal oldalon 114 cm-nél jelentkezett és csak a sír közepéig tartott a 20-23 cm

széles kőpakolás. A koponya mellett, kissé északra, 100 cm-es mélységben, egyik oldalán kerekedő fanyomokat lehetett megfigyelni. Sírmélység: 120 cm.

Mellékletek:

1. Bronz fülbevaló karika a koponya alatt, a jobb oldalon. Átm.: 2,2 cm (9. ábra 1.)
2. Griffes-índás, öntött, bronz övveretek a medencecsontoknál:
 - 6 db griffes-índás övveret. Az indadíszes csüngő csuklós szerkezettel kapcsolódik a verethez. Egyiknek a csüngő része hiányzik. Felerősítésre a veret négy sarkában levő nittszegek szolgáltak. H.: 5,7 cm, sz.: 4 cm (10. ábra 1-6.)
 - Áttört, indadíszes, csuklós szerkezetű, ovális csatkeretű öntött bronz csat pecekkel. A csattest szögletesen záródik. Felerősítésre a csattest négy sarkában levő szegek szolgáltak. H.: 5,2 cm, csattest sz.: 2,8 cm; csatkeret sz.: 3,3 cm. (9. ábra 2.)
 - Öntött, áttört, indadíszes, bronz nagyszíjvég. Vége ívelt, kis háromszög alakú dísszel záródik. Felerősítése a szíjvég végén levő két nittszeggel történt. H.: 11,5 cm, sz.: 3 cm. (10. ábra 7.)
 - 3 db öntött, áttört, indadíszes bronz kisszíjvég. Alsó vége ívesen záródik. Felerősítése a szíjvég felső végén levő nittszeg segítségével történt. H.: 3,9 cm, sz.: 1,5 cm. (9. ábra 4-6.)
 - Áttört, indadíszes, bronz piskóta alakú övforgó, amelyet a veret közepén levő nittszeggel erősítettek fel. H.: 6,5 cm, sz.: 1,7 cm. (9. ábra 3.)
 - 3 db patkó alakú, öntött, bordázott felületű, bronz lyukvédő. Két vége, valamint íves része közepén szögletes kialakítású, benne nittszegek. Átm.: 2,6 cm, h.: 2,6 cm. (9. ábra 7-9.)
 - 4 db tulipán alakú, indadíszes bronz kisszíj veret. A veretek szélesebb részén levő két lyuk szolgált a felerősítésre. Átm.: 1,3 cm, h.: 1,2 cm. (9. ábra 10-13.)
 - Téglalap alakú vaspántból hajlított szíjbújtató. H.: 3,5 cm. (10. ábra 8.)
A veretek elhelyezkedését a 11. ábra mutatja be.
3. Vas csat vagy karika 3, kisebb, töredékes darabja a bal combcsonton. M.: 2 cm, 1,8 x 1,3 cm, 1,1 cm. (10. ábra 9.)
4. Egyenes hátú, egy élű, töredezett hegyű vas kés a jobb combcsont mellett. H.: 14,4 cm. (10. ábra 10.)
5. A sír földjében 2 db sárga színű, római kori edénytöredék. (K.n.)

293. sír (12. ábra)

Ny-K-i tájolású inf. I. sírja. A csontok igen rossz

megtartásúak voltak. A koponya töredékes állapotban került elő. A karcsontok, kivéve a bal felkarcsont kis darabját, hiányoztak, akárcsak a bal medencecsont, a kéz- és lábujjcsontok, valamint a bal oldali bordacsontok. Sírmélység: 145 cm.

Mellékletek:

1. Bronz fülbevaló karika a jobb oldalon, a koponyacsontok alatt. Átm.: 2,3 cm. (12. ábra 1.)
2. 10 db gyöngy az állkapocs környékén: 4 db fekete, 2 db fehér dinnyemag alakú, 1 db kis méretű, lapított fehér, 1 db hordó alakú fehér, sárga díszítés nyomaival, 1 db lapított, gömbölyű fekete, sárga hurokfolyatással és 1 db sárga pettyekkel díszített. (12. ábra 4.)
3. Ónozott bronzlemezből kivágott, téglalap alakú bronz veret, közepén három nittszeggel a jobb oldalon, a bordák mellett. H.: 1,9 cm, sz.: 1,1 cm. (12. ábra 2.)
4. Vas karperec vagy karika a jobb medencecsont mellett, textil nyomaival. Átm.: 4,5 cm. (12. ábra 3.)
5. Négyszögletes, öntött bronz csat, vas pecek nyomaival a bal medencecsont helyén. M.: 2,3 x 2,3 cm. (12. ábra 5.)

342. sír (13. ábra)

Ny-K-i tájolású felnőtt férfi sírja. A koponya igen töredékes állapotban maradt meg. A vázból a medencecsontok kisebb töredékei és a hosszúcsontok kerültek elő. Bontáskor a sír déli oldalán 2-3 cm széles deszka nyomait lehetett megfigyelni a sír közepéig. Sírmélység: 230 cm.

Mellékletek:

1. Vascsat kisebb-nagyobb töredékei a jobb alkarcsontok alatt. M.: 4,1 cm és töredékek. (13. ábra 1.)
2. Vastöredék a bal alkarcsontok belső oldalánál. M.: 2,4 cm. (13. ábra 2.)
3. Laposra kalapált vashuzalból hajlított, téglalap alakú vascsat a pecek kis töredékével a bal combcsont felső, külső végénél, élén. M.: 4,8 x 3,4 cm. (13. ábra 3.)
4. Egyenes hátú, egy élű, töredezett hegyű vaskés a jobb combcsont mellett. H.: 12,3 cm. (13. ábra 4.)
5. 7 db övveret:
 - Ónozott bronz lemezből préselt, négyszögletes övveret. Felületén beütögetett pontokkal díszített fonatminta, közepén díszítetlen négyszögletes rész van. Négy sarkában beütögetett pontokkal díszített körminta, közülük kettő átlukasztott, bennük egy-egy nittszeg, másik kettő közepén pont-kör dísz van. A

veret szemben lévő oldalán, középen található a felerősítésre szolgáló harmadik nittszeg. A lemez szélei kissé behajlanak. Előkerülési helye: a jobb medencecsont. M.: 2, 3 x 2,3 cm. (13. ábra 11.)

- 1 db ép és egy töredékes bronz nittszeg az előző verettől északabbra. H.: 0,8 cm. (13. ábra 6.)
- 3 db bronzlemezből kivágott, téglalap alakú lyukvédő veret, két végükön egy-egy nittszeggel, egymás mellett, a medencecsontok közti részen. H.: 2,3 cm, sz.: 0,6 cm. (13. ábra 7-9.)
- Az 1.-hez hasonló, négyszögletes veret a bal medencecsontnál. Díszítése csupán abban tér el az említettől, hogy a középső négyszögletes részen X-minta található. A felerősítés módja hasonló. M.: 2,4 x 2,3 cm. (13. ábra 10.)
- Erősen töredékes, az 1.-hez hasonló, négyszögletes veret a jobb alkarcsontok között, élén. A felerősítés módja hasonló. M.: 2,4 x 2,3 cm. (13. ábra 11.)

388. sír (12. ábra)

Ny-K-i tájolású, a combcsontokig bolygatott, feldúlt ad. férfi sírja. A csontok a sír nyugati végében, egy csomóba dobálva kerültek elő. A sír déli (6-3 cm széles), északi (1-2 cm széles) és keleti (5 cm széles) oldalán szögletes záródású koporsó nyomait lehetett megfigyelni. Nyugati végén, a rablás irányából, a koporsó nyoma it már nem lehetett rögzíteni. Sírmélység: 132 cm.

Mellékletek:

1. Négyszögletes, lekerekített sarkú, laposra kalapált vashuzalból hajlított csat a bolygatott csontok között. M.: 3,9x3,7 cm. (12. ábra 1.)
2. Préselt, téglalap alakú, bronz övveret töredéke ugyanott. Szélén ívelő kagylós minta, középen téglalap alakú keretben három sorban, háromszög alakú díszítéssel. H.: 2 cm, sz.: 1,8 cm (12. ábra 2.)

A teljesség kedvéért szólnunk kell a nem övveretként viselt, de eredetileg övdíszeknek készült leletekről is.

204. sír

Ny-K-i tájolású juv. nő sírja. A sötét színű dinnyemag alakú és kevés sárga kölesgyöngyből álló nyakláncba fűzve egy nagyobb és egy kisebb, egymásra hajtott végű bronzkarikával együtt három, töredékes bronz lemezke is előkerült. Közülük kettő vékony, laposra kalapált, igen töredékes. Az egyikén sűrűn beütögetett pontdíszítés, a másikon egy lyuk íves részlete látszik. (H₁: 2,3 cm; h₂: 2,1 cm.; 12. ábra 1-2.) A harmadik téglalap alakú lemez, egyik végén a lemezből kivágott, behajlított, törött akasztófüllel. A lemez közepén két lyuk van. (H.: 2,6 cm; sz.: 1,2 cm; 12. ábra 3.)

237. sír

Ny-K-i tájolású, hanyatt fektetett, nyújtott helyzetű, a késői időszakra keltezhető mellékletekkel ellátott inf. I. sírja. A bal medencecsont alatt több, minden bizonnyal tarsolyban őrzött tárgy került elő. Közük egy indadiszés, öntött, bronz veret töredéke. Az eredetileg csuklós szerkezetű veret egyik füle letört. Felületén a felerősítést szolgáló lyukak vannak. H.: 2,7 cm; sz.: 2,4 cm. (12. ábra 1.)²

Értékelés

Az övveretes sírok a temető mind három - kelet-korai, középső-,átmenti", nyugati-késői - részén láttak napvilágot.³ (14. ábra) Három temetkezésből ismert a korai részen: 67., 95. és 96. sírok, amelyek egymás közelében helyezkedtek el. Egyelőre úgy tűnik, hogy mindhárom sír későbbi, utólagos temetkezés. Ez a jelenség a lesencetomaji temetőben nem szokatlan. Különösen a jellegzetes női sírok esetében jól nyomon követhető.⁴ Az ún. "átmenti" részen két, a 122. és 388. sírokból került elő. A két sír nincs távol egymástól, de sajnos mindkettő rabolt. A legtöbb övveretes sír a temető nyugati részén látott napvilágot. Három sír - 227., 222., 223. sírok - egymás közelében volt. Ugyanabban a sorban, de a feltárt temető rész délebbi részén került elő még egy sír, amely tartalmazott övveret (342. sír). Az előzőekben említett csoporttól kissé nyugatabbra, került elő a 240. sír öntött, griffes-indás veretekkel.⁵

Mindegyik sír tájolása Ny-K-i volt. A vázak, jellemző módon, kivéve a 240. sírban nyugvóét, rossz megtartásúak voltak, de ahol ez megállapítható volt, hanyatt nyújtott helyzetben helyezték az elhunytat a sírba. A csontok nagy része, különösen a gyerek vázak esetében, nagy részt felszívódott. Karcsontok a váz mellett, illetve a 67. és 122. sírokban a bal, a 240. sír esetében a jobb alkarcsontok voltak a medencére helyezve. Koporsóra utaló nyomokat hét sírban lehetett megfigyelni. A sír alján előkerült elszíneződések utaltak deszkára a 222., 223., 227. sírok esetében. A 342. sírban csak a váz jobb oldalán levő kis vékony fanyom alapján gondolunk arra, hogy legalább egy rövidebb deszkát helyeztek a sírba. Nyugati végén lekerekített, fatörzsből kivájt koporsóban nyugodott a 122. sír halottja. Keleti végén, a bolygatás következtében, fa nyomokat már nem találtunk. A 388. sírban a keleti végén szögletesen záródó koporsó nyomait lehetett rögzíteni. A koporsódeszka a sír déli oldalán 6-3 cm, északi oldalán 1-2 cm, míg keleti végén 5 cm széles volt. Nyugati záródeszkáját a rablás során megsemmisítették.

Az eddig feltárt temető területén viszonylag ritkák a kőekkel kirakott sírok. Ezek eddig csak a temető késői időszakából ismertek. Közülük is az egyik legteljesebb a 240. sírban látott napvilágot. A kőpakolás a sír nyugati végén ívesen záródott. A sír déli oldalán a 25 cm széles kősort a sír keleti végéig nyomon lehetett követni. A sír északi oldalán a 20-23 cm széles kőpakolás a sír közepéig tartott. A koponya mellett, kissé északabbra, 100 cm-es mélységben, egyik oldalán kerekedő fanyomokat (fejfa ?) lehetett megfigyelni.

A **sírgödörök** mindegyike téglalap alakú, lekerekített sarkú akna volt. Két esetben, a 221-222. és a 224-227. sírok feltárása során, női és férfi vázat találtunk egymás mellett. A 224-227. sírok mélysége közti különbség 5 cm, míg a 221. és 222. sírok esetében 25 cm volt. Mindkét esetben a sírgödörök szélei nem váltak el élesen egymástól. Minden bizonyos utántemetésekről lehetett szó. Valószínűleg közeli hozzátartozókról van szó. Úgyisintén egymás közvetlen közelében került elő a 95-96. sír. Közülük a 95. sír halottját részben a 96. sírban nyugvóra temették rá. A két sír közti különbség 5 cm volt. A sírok nem bolygatták egymást.⁶

A sírok mélysége és az eltemetettek kora vagy vagyoni helyzete nem mutat összefüggést. A sírok mérete minden esetben az abban eltemetett méretéhez igazodott.

Bolygatás négy sír esetében volt megfigyelhető. A feltárt terület nyugati részén a két kettős sír - 221-222. és 224-227.- volt megbolygatva, amelyek dupla sírhantja a rablás idején még jól látszódnak. A másik két sír a temető rész közepén volt. A 122. sírban a vázon még egy idegen vázhoz tartozó koponya is előkerült. Az övveretek szempontjából a legfontosabb, hogy mind a négy esetben a rablás során megbolygatták a medencecsontok környékét is, így ezekben az esetekben az övveretek számát, pontos elhelyezkedését már nem tudtuk megállapítani.

Az övveretekkel eltemetettek közül inf. I. (0-7. év) korú volt a 95., 96. és 293. sírban nyugvó. Adultus korú (20-39. év) a 122., 240. és 388. sírban nyugvó, míg Maturus korban (40-59. év) hunyt el a 67. sír halottja. Legidősebb, 60 év feletti volt a 222. sírban nyugvó. Közlebből nem meghatározható az életkora a 223. és 342. sírban nyugvó felnőtté, míg a csontok rossz megtartása miatt nem vizsgálható a 227. sírban nyugvóé.

Leletanyag

1. Fülbevaló. Egy-egy bronz huzalból hajlított karika volt a 67., 96., 223., 240. és 293. sírban, minden esetben a koponya jobb oldalán. Ez a vise-

leti szokás nem idegen az avarság körében és úgy tűnik, divatja a Keszthely-kultúrák körében sem volt ismeretlen, különösen a későbbi időszakban kedvelt.

2. Gyöngyök. Csak a gyerek sírokban voltak.⁷ A gyöngyök többségét a sárga vagy fekete színű, a közép avar korban legáltalánosabb, köles gyöngyök teszik ki. Vegyes gyöngyökből álló nyaklánc volt a 96. sírban, amelyek között a bikónikus gyöngyök általában a korai sírokban gyakoriak. Itt valószínűleg örökölt darabokról lehet szó. A nyakláncban levő kis méretű dinyenyemag alakú gyöngyök a VII. század végén jelennek meg.⁸ Még későbbiek a 239. sír nagyobb, fekete dinyenyemag alakú gyöngyei, amelyeket a VIII. századra tesz a kutatás.

3. Karperec csupán a 96. gyerek sírban volt. A késő avar korban gyakori bronz huzalkarperec a jobb alkarcsontok helyén került elő. Felülete beütögetett háromszöggel volt díszítve.⁹

4. Csatok

Öntött, bronz, trapéz alakú, vas tűskés csat volt a 67. és 293. sírban. Az övveretek mindkettőben bronz lemezről kivágtak voltak. Ezekben az esetekben a csatkeret két vége túlnyúlt a kereten, ami a késői időszakban jellemző.¹⁰ A trapéz alakú csatok a griffes-indás korszak első harmadában gyakoriak, sok esetben griffes veretekkel együtt látnak napvilágot.¹¹ Más csat nem volt ezekben a sírokban.

Szintén bronz csat volt a 240. sírban, négyszögletes, áttört indadíszes csattesttel. Mellette volt egy másik vas csat is, amely a ruha összefogására szolgált. Kovrig I. az indadíszes csatokat az általa felállított tipológiai és kronológiai 3. csoportba sorolta. Ez az utolsó olyan csattípus, amely még griffes veretekkel fordul elő. Ezt követően az indadíszesekkel gyakoribb.¹²

Vascsatok

Egy-egy darab volt a 95., 96., 223., 388. sírban. Az utóbbi, szinte teljesen kirabolt sírt leszámítva, ezek a veretes övek összekapcsolására szolgáltak, így a késő vagy karika szintén erre az övre lehetett felfüggesztve. Két darab vas csat volt a 122., 222. és 342. sírban. A 122. és 222. sírok bolygatottak voltak, de a 342. és a temető többi, két csatot tartalmazó sírleletei alapján, az egyik a veretes öv, a másik a ruha összefogására szolgált. Két öv viselete nem túl gyakori a lesencetomaji temetőben (összesen 22 esetben), különösebb divathoz vagy szokáshoz nem köthető, illetve

ily módon keltező értéke sincs. Nem került elő, de minden bizonnyal volt csat a 227. rabolt sírban. Formájukat tekintve

- téglalap alakú, lekerekített sarkú volt a 96., 122., 342. sírokban;
- téglalap alakú, középen kétoldalt benyomott, íves volt a 122. sírban;
- négyszögletes a 222. és 388. sírokban;
- ovális csatkerete volt a 223. sírban.

Megállapíthatatlan volt a formája a 95. sír csatjának, valamint a 222. és 342. sírok másik csatjának, de a tapasztalatok szerint több csat esetében a csatok formája, mint a 122. sírban is, eltér. A vascsatok közül az enyhén benyomott oldalúak az avar kor második felére keltezhetők, a többi nem korhatározó.

5. Vas karikák

A lesencetomaji veretes sírok közül csupán négyben volt vaskarika melléklet (67., 95., 96., 223. sírok), illetve valószínűleg szintén karika lehetett a 293. sír textilmaradványos darabja is. Közülük három laposra kalapált vashuzalból készült, míg a 95. sír karikája csavart volt.

6. Vas kések

Hét sírban volt vas kés az elhunyt mellett. (67., 95., 96., 223., 227., 240., 342.) A 227. sírban talált darabot kivéve, amely ívelt hátú volt, a többi egyenes hátú, egy élű volt, mellett még egy egyenes hátú késnek a töredéke is napvilágot látott. Méreteiket tekintve a 95. gyerek sírt kivéve (itt 6,9 cm hosszúság mérhető), mindegyik meghaladta a 10 cm-t. Leghosszabb a 222. sírban talált példány volt 17,7 cm-s méretével. Általánosnak mondható, hogy a kések a váz jobb oldalán, a medence- vagy combcsontok környékén kerülnek elő. Kivételt csak a 223. sír kése jelent, amely a bal medencecsont alatt került elő. Ezt Tomka P. a kialszöldi temető anyagának átvizsgálása után úgy értékeli, hogy az övet ilyen esetekben fordítva csatolták fel, mivel a kés viseleti helye általában a jobb oldalon volt.¹³ Ez jellemző a lesencetomaji övveretes sírokra is.

A kések felfüggesztése az esetek nagy részében közvetlenül a veretekkel díszített övre erősített tokban történhetett. Mint fentebb is láttuk, vas karikára rögzített késtartóra csupán két esetben gondolhatunk, mivel a 95. sírban a csat és a kés a váz más-más oldalán volt. A 293. sírban nem volt kés, így itt a karikának más szerepe lehetett.

Egyedi temetőnkben a 227. sír kettős késkészlete. Hasonló, valamivel jobb körülmények között napvilágot látott, szintén a jobb oldalon viselt kettős kés-

készletet figyelt meg Kiss G. a lukácsházi 8. lovassírban. A két kés egymás mellett volt az övre erősített fatokban.¹⁴ A szokást említi Wicker E. a csólyospálosi temető 46., 63., 91. sírjából.¹⁵ A kettős kés viseletének szokására elsőként László Gy. hívta fel a figyelmet. A régészeti megfigyelések és a néprajzi párhuzamok alapján részletesen foglalkozott velük.¹⁶

Övforgóval rögzített késtartó tok volt a 240. sírban. Ezek alapján elképzelhető, hogy a két övet tartalmazó sírban az egyik csak a ruha összefogására szolgált és a kés vagy tarsoly közvetlenül a veretes övhöz volt erősítve.

7. Csiholó, kovakő

A temetőben csupán két sírban volt kovakő: a 223. sírban, ahol a jobb felkarcsont, felső, belső oldalánál került elő. Elképzelhető, hogy a kova korábbi kultúrétegből került a sírföldjébe, mivel a szokásostól eltérő helyen volt. A használatához szükséges csiholónak sem volt nyoma a sírban. A kés mellett előkerült vas töredékek közül egyik sem lehetett csiholó.

A 222. sírban egy csomóban került elő egy háromszögletű tűzcsiholó- acél, amelynek hosszú végei lekerekítve, befelé hajlítottak. Ez a késő avar korban gyakori.¹⁷ Ugyanitt két kovakő, a veretes övhöz tartozó szíjvég és bujtató, valamint több vas eszköz és vas töredék is napvilágot látott. A tűzszerszámok és a vas leletek egyértelműen vagy a veretes övre vagy egy másik, szintén vas csattal összefogott övre erősített tarsolyban voltak. Sajnos a sír nagyfokú rablottsága miatt a veretes övből csak a szíjvég, a bujtató és egy vas csat maradtak meg. Szerencsére a sírablók a jobb medence környékét csak részben dűlték fel, így a tarsoly és tartalma többé-kevésbé együtt maradt meg. Maga a tarsoly, az egyik vas röghöz tapadt szerves anyag alapján, textilből készült. A tarsolyban őrzött vas szerszámok funkciójának meghatározása egyelőre bizonytalan. Arra, hogy eredetileg valamilyen kézműves (ötvös?) szerszámok lehetnek, utalhat a kis árszerű (reszelő ?) tárgy (5. ábra 9.), a négyszögletes átmetszetű, egyik végén élbén végződő kis üllő (?), amelynek egyik oldalán valószínűleg poncolótól vagy lyukasztótól származó kelek bemélyedések látszanak (5. ábra 7.), az ívesen kétszer meghajlított lapos vas darab (fogó?, kanál?) (5. ábra 10.). Sajnos éppen az ötvösszerszám-készletekben jellegzetes eszközök nem ismertek még eddig, amit azért is nagyon hiányolunk, mivel a Keszthely-kultúrák leletanyag alapján egyértelmű, hogy a kultúra népe, különösen az ékszerek készítésében, magas fokú technikai tudással rendelkezett. Az ékszereket, a viselet díszeit minden bizonnyal helyben

gyártották. Ezzel szemben, az egyébként is igen ritka ötvösfelszerelésnek eddig nincs nyoma.¹⁸ Természetesen nagy hátrányt jelent ebből a szempontból is, hogy a több ezer síros, több generációs temetőkhöz tartozó telepek közül eddig egy sem ismert.

8. Bujtató

Laposra kalapált vaspántból hajlított bujtató volt a lemezes övveretes 222., 223. és 227. sírban, valamint a 240., griffes-indás veretes sírban. A kutatás ezek megjelenését általában a VII. század közepére teszi és használatával a griffes-indás övek elterjedéséig számol. A 240. sír esetében a közép avar kori hagyomány továbbéléséről lehet szó.

9. Övveretek

A temetőben eddig előkerült övveretek három típusba sorolhatók.

9.1. Lemezből kivágott övvertek

A 67., 95., 227. és 293. sírban bronz lemezből kivágott övveretek láttak napvilágot. Mind a négy sír övveretei más-más jellegűek.

A 67. sírban téglalap alakú, öt nagyfejű nittszeggel felerősített veretek voltak. Az öv bronz csattal volt összefogva, míg a vége felé kb. a felére elkeskenyített öv kis díszítetlen szíjvéggel záródott. A veretek közül négy elől, kettő pedig hátul díszítette az övet. Vagy erre, vagy pedig egy másik, vas csattal záródó övre volt felerősítve vas karika segítségével a késtartó tok. Hasonló övveretek számos temető anyagából ismertek: Vác-Kavicsbánya 203. sír, öntött szíjvégekkel¹⁹, Jászapáti 184. sír²⁰, Ajka-volt téglagyár 1927/10. sír²¹, Tiszafüred 136. sír²² és 1046. sír²³ stb.

A 227. sírban hasonló övdíszek voltak. Ezek egy kivételével, szembe fordított háromszög áttöréssel díszítettek. Ezen kívül téglalap alakú, karikacsüngős veretek és téglalap alakú lyukvédők is voltak a sírban. A szíj vas bujtaton keresztül záródott, de a bolygatás következtében sem a csat, sem az esetleges szíjvégek nem kerültek elő. Éppen bolygatottsága miatt, a veretek sírban való előkerülési helye alapján, nagyon nehéz megmondani, hogy ezek eredetileg hogyan helyezkedtek el. Az sem kizárt, hogy az övet lecsatolva helyezték az elhunyra, de ez ma már teljes bizonyossággal nem állapítható meg. Ugyanígy nehéz megmondani, milyen díszítőfunkciót láttak el a sűrűn barázdált és az X mintával díszített bronz lapocskák.²⁴ A háromszög áttöréssel, karika csüngővel díszített veretek számos példája ismert: Öskü 47. sír²⁵, Tiszaderzs 4. sír öntött szíjvégekkel²⁶,

Csúny 63. sír²⁷ és 116. sír²⁸, Szirák 26. sír²⁹ és 27. sír³⁰, Alattyán 395. sír³¹ és 700. sír³², Halimba 450. sír³³ és 459. sír³⁴, Homokmégy-Halom 110. sír³⁵, Szeged-Fehértó „A” temető 91. sír³⁶ és 229. sír³⁷, Abony 112. sír³⁷, Alattyán 249. sír³⁸, Jászapáti 233. sír³⁹ és 238. sír⁴⁰, Kisköre 134. sír⁴¹, 57. sír⁴², 136. sír⁴³ és 165. sír⁴⁴, Üllő 132. sír⁴⁵ és Üllő 233. sír⁴⁶, Tiszafüred 476. sír⁴⁷ stb.

A téglalap alakú, bronz lemezből kivágott veretek, akárcsak a háromszög kivágással díszített és karikás veretek a közép avar kor végén, a késő avarkor elején voltak használatban. Ezek mellett gyakran öntött kis- és nagyszíjvégek is megtalálhatók, már egy új divat megjelenését, a griffes-indás stílus elterjedését jelezve. A lesencetomaji bronz lemezből kivágott övveretek is megfelelnek ennek a keltezésnek, mind temetőn belüli helyük, mind a környezetükben előkerült többi sír leletanyaga alapján. Kiegészítésképpen hozzátehetjük, hogy a 67. sír. mindazok ellenére, hogy a temető korai részén került elő, bronz csatja alapján későbbre is keltezhető.

A 95. sír kerek veretei igen ritkának mondhatók. A körívet előrajzoló vonallal és beütögetett pontsorról díszített veretekhez hasonlót közöl Költő L. balatonkiliti, a VII. század utolsó harmadára keltezett 10. sírből.⁴⁹ A két sír övgarnitúrájának összetételében, akárcsak a kerek veretek kivételében vannak eltérések, mindezek ellenére a két sír vereteit elsősorban a díszítés módja kapcsolja össze. A 95. sírt mi még későbbre, legkorábban a késő-avar kor elejére keltezzük, mivel ez a sír poncolt díszítésű, bronz huzalkarperecet tartalmazó 96. sírra volt rátemetve. Hasonló lehet a Szeged-Fehértó „A” temető 77. sírjának 5 db töredékes verete, amelyet a lelet közlése a közép avar korra keltezt.⁵⁰

Az övveretek közül egy, valamint a téglalap alakú lyukvédők az övet elől, három kerek veret pedig az övet hátul díszítette. Az övet vas csattal fogta össze tulajdonosa, amelyre a jobb oldalon egy csavart huzalú vas karika, a bal oldalon a késtartó volt felerősítve.

Mindössze egy veret díszítette a 293. sírban nyugvó gyerek övét. Az állított téglalap alakú veret közepén levő három nittszeg szolgált a felerősítésre és egyúttal valószínűleg a díszítésre is. Ezt a bronz csattal összefogott öv bal oldalára erősítették fel. Az övről egy vas karika is függhetett, amelyre, az egyik oldalon a hozzátapadt textilnyomok alapján, talán a tarsolyt erősítették fel. Hasonló jellegű övdíszítményt nem találtam.⁵¹ A sír a temető nyugati, késői részén, déli széléhez közel, az S-végű fülbevalók környezetében került elő. A temetkezés késő avar kori keletezését a sírban előkerült gyöngyök, a bronz csat is alátámasztják.

9.2. Lemezből préselt övveretek

A legnagyobb számban a lemezből préselt övveretek kerültek elő. (96., 122., 222., 223., 342., 388. sírok) Közülük díszítési módját tekintve a 223. és a 342. sírok veretei hasonlóak. A 222. és a 388. sírokban a rablás miatt a veretekből csupán egy-egy töredékes darab maradt meg. Valamivel jobb a helyzet a szintén rabolt 122. sír esetében, ahol a veretek közül, erősen töredékes állapotuk ellenére néhány rekonstruálható volt.

A 96. sírban négyszögletes, szélén dudormintás, közepén négyszögletesen kiemelkedő mintával díszített veretek és 1 db téglalap alakú lyukvédő maradt meg. Az övet vas csat fogta össze. A négyszögletes veretek közül négy elől, kettő pedig hátul díszítette az övet. Valószínűleg két mellékszija is volt az övnek, legalábbis a jobb és a bal combcsont mellett előkerült 2, illetve 1 darab, szintén négyszögletes veret elhelyezkedése alapján erre gondolhatunk.⁵² Kisszíjvég nem volt. A vereteket valószínűleg ólomba vagy valamilyen lágy fémbe erősített ácskapocsszerű bronz pántok segítségével erősítették fel. A veretes övre lehetett fel függesztve vas karika segítségével a késtartó tok. Az övveretek a hasonló, közepén ékkövel díszített veretek utánpótlói lehetnek. Hasonló ismert Bóly 19. sírjából⁵³, távolabbi párhuzamként említhető Sommerein 61. sírjának 7 db verete (3 kis- és 1 nagyszíjvéggel), amelyek előzményét szintén az üvegbetétes veretekben látják a közlők⁵⁴; Pilismarót 4. sír⁵⁵, Tiszafüred 533. sír⁵⁶.

Sajnos csak töredékesen maradtak meg a 122. sír veretei: 2 db, rekonstruálható és 2 db teljesen töredékes, téglalap alakú övveret. Szélén dudoros minta, belsejében oválisan kiemelkedő dísz van. Hasonló, lemezből préselt darabokat nem ismerek, de némi hasonlóságot mutatnak a közepén ékköberakással díszített zamárdi 10. sírből⁵⁷ vagy szintén a zamárdi 187. sírből előkerült darabokkal.⁵⁸ A 122. sír darabjai ezek későbbi másolatai lehetnek, amelyek esetében az eredeti köberakást csak oválisan kiemelkedő minta jelzi.

Úgyszintén itt került elő két épebb és egy teljesen töredékes kisszíjvég is. Előlapja közepén kis négyszögekből és apró háromszögekből szerkesztett minta díszíti. A kisszíjvégek egyikében a préselt előlapot megerősítő fa alátét is előkerült. Hasonló volt az alább tárgyalandó 223. sír kisszíjvégeinek elő- és hátlapja között is. Ez a megerősítési mód a préselt veretek esetében nem ritka. Hasonlót említenek Rákóczipalva 23. sírjának kettős lemezű övveretei esetében⁵⁹ Tiszavasvári-Petőfi u. 24. sírjából.⁶⁰ Az ösküi és jutasi temető szerves anyagainak vizsgálata során Füzes F. M. is foglalkozott az ösküi 48. sír szíjvégeinek fabetéjével. Vizsgálata során megállapította, hogy ez gertyánból készült, de ennek alapján a korabeli lakókör-

nyezetre, a növényzetre, a fa helyi származására csak akkor következtethetünk, ha maga a szíjvég is helyi készítmény volt.⁶¹ Falapocska alátétet volt a Gerjen-Váradpuszta 6. sír vereteinél.⁶² A fa alátét érdekes esete az öcsödi 3. sírban fordult elő, ahol az öntött, kétoldalas nagyszíjvégebe a készítő fa lapocskát helyezett. A feltáró szerint ebben az esetben a mester, végeredményben szükségtelenül alkalmazta az alátétet, valószínűleg csupán régi reflexei működtek, mivel előzőleg több lemezes veretet készített.⁶³ A kisszíjvégekhez hasonló darabot nem találtam. Némileg hasonló a díszítése, bár itt gyöngyözött keretelesű, az ártándi sír három kisszíjvége.⁶⁴ A lesencetomaji sírban a veretek közül eredeti helyén csak a bolygatatlan medencecsontok alatt volt két téglalap alakú veret és egy kisszíjvég. A többi veret helye bizonytalan. A sírban talált két vas csat közül az egyik a veretes, a másik a ruhát összefogó övet zárta.

Bolygatottsága miatt a veretes övnek csupán töredékei maradtak meg a 222. és 388. sírban. Előbbiben egy bronz lemezből préselt kisszíjvég elő és hátlapja, vas bujtató és négyszögletes vas csat volt. A kisszíjvég egy vas és textil csomóhoz volt hozzátapadva, sajnos éppen a díszített előlap oldalán. A restaurálás során leválasztott veret díszítéséből, ha volt, ma már semmi sem látszik.

Hasonló a helyzet a 388. sír kis lemezes töredékénél is. Díszítése, a közepén téglalap alakú mezőben közepén rombusz, két szélén befelé fordított apró háromszögek, a veret szélén félköríves, karéjos bemélyedésekkel díszített lemezhez hasonló került elő Dormánd-Hanyipuszta 1957. évi szórvány anyagában.⁶⁵ A B temetőt, így a környékén előkerült szórvány anyagot a leletközlő, a hasonló dunapentelei darab alapján, a VII. század második felére keletezi. Sajnos ebben az esetben is a lemez nagyon töredékes állapotban volt. Szabó kisszíjvéggé rekonstruálta. A lesencetomaji darab az előzőnél még kisebb töredék volt és inkább övveretként értelmezhető. Úgyszintén hasonló díszítésű töredékes két kisszíjvég került el Regöly 18. sírjában szögletes szalagkompozícióval díszített négyszögletes övverettel együtt.⁶⁶ A két lesencetomaji sír a temető késő avar kori periódusára keltezhető részén láttott napvilágot.

Négyszögletes alakú, vésett szalagfonatos minta díszítette a 223. és 342. sírban talált övvereteket. A 223. sírban az ónozott bronz lemezbe vésett fonatminta szögletes volt, belül beütögetett pontokkal díszített. A veretek oldala kissé behajló. Az övveretek elhelyezkedését, a sírfeltáskor rögzített adatok szerint, a 14. ábra mutatja be. Valószínűleg a késtartó tok vas karikán keresztül volt az övre erősítve, legalább is a mellette

előkerült vastörédékek alapján erre következtethetünk. Hasonló veretek számos lelőhelyről ismertek. Így Váchartyán 6. sírból, egy kis- és nagyszíjvéggel⁶⁷, Győr 94. sír⁶⁸ és 796. sír⁶⁹; Öskü 46. sír⁷⁰ és 64. sír⁷¹, Jutas 146. sír⁷², Cikó 373. sír⁷³; Szekszárd-Bogyiszlói út 423. sír⁷⁴ és 450. sír⁷⁵, Homokmég-Halom 56. sír⁷⁶ és 162. sír⁷⁷, Tiszaderzs 16. sír⁷⁸, Keszthelyi temető⁷⁹, Alattán 185. sír⁸⁰ és 581. sír⁸¹, Kisköre 37. sír⁸², Regöly 63. sír⁸³, Kiskörös A. sír⁸⁴, Halimba 51. sír⁸⁵, 109. sír⁸⁶ és 121. sír⁸⁷, Tiszafüred 214. sír⁸⁸, 451. sír⁸⁹ stb.

Némiképp eltért a 342. sír övének díszítése. Az apró beütögetett pontokkal díszített fonatminták a négy sarokban levő nittszegeket, illetve ezek „imitációit” köztölték össze két sorban, középen négyszögletes, az egyik veret esetében X mintával díszített részt alakítva ki. A nittszegeket kör alakú fonatminta veszi körül. Hasonló, középen kőberakással díszített darabok ismertek többek közt Jutas 144. sírjából.⁹⁰ Ennek egyszerűbb, későbbi változata a lesencetomaji, amikor a kőberakás helyét, a középső mezőt üresen hagyják vagy kis X-mintával díszítik. Utóbbihoz hasonló ismert Halimba 111. sírjából⁹¹, Tiszaderzs 41. sírjából⁹², Balatonfűzfő-Nitrokémia homokbánya 22. sír⁹³, Kecskemét-Ballószög ezüstveretekkel díszített szablysíri férfi sírja 4 ólombetétes ezüst verettel. Felerősítésükre az ólomba ágyazott nittszegek szolgáltak, így a veret négy sarkában jelölt szegfejek csak díszítették a lapot⁹⁴, Kölked-Feketekapu 653. sír⁹⁵, Tiszafüred 312. sír⁹⁶, 647. sír⁹⁷ és 983. sír⁹⁸ stb.

A veretek közül három az öv elejét díszítette. A 13. ábra 6. számú, eredetileg két kis nittszegről, nehéz megmondani, hogy ezek veret részei voltak vagy pedig maga a két nittszeg jelentette a díszet. Az öv vas csattal záródott és a vas kés karika segítségével vagy erre vagy pedig egy másik vas csattal összefogott övre volt felerősítve.

A vereteket készítésük alapján a VII. század harmadik harmadára, a közép avar korra keltezhetjük, míg a sírokat már a késő avar kor elejére.

Röviden meg kell említenünk a 204. sírban, a dinnyemag alakú gyöngyök közé felfűzött kis csüngőket. Közülük a 12. ábra 1-2. számú darabjai minden bizonnyal egy kissíjvéghhez tartozhattak. Talán olyan övdíszhez, mint amelyet Ján Pastor a Hranicná pri Hornáde/Kenyhec (Szlovákia) temető 88. sírjából⁹⁹ vagy Szalontai Csaba Mindszent-Bozótanya 14. sírjából¹⁰⁰ mutat be. A sír másik csüngőjét bronz lemezből vágta ki és eredetileg karikás csüngőjű veret volt, legalább is a két kis lyuk erre utal. Hasonló, szintén dinnyemag alakú gyöngyökkel, Cikó 123-124. sírjából¹⁰¹ került elő.

Áttekintve a bronz lemezes övvereteket szembeötlő, hogy a hasonló korú avar temetők lemezes övgarnitúráiban a kissíjvégek sokkal gyakrabban fordulnak elő, mint Lesencetomajon. Míg az előző esetben az övek egyszerű szerkezetét általában a fiatalabb életkorhoz kötik, esetünkben ezt ezzel nem magyarázhatjuk, mivel olyan felnőttek sírjaiból is hiányoznak, amelyek rabolatlanok voltak. Még feltűnőbb, és ez szinte jellemző a tomaji övgarnitúrákra, hogy hiányoznak a nagyszíjvégek.¹⁰² Az övgarnitúrák összetétele viszonylag egyszerű: veretek, lyukvédők, kissíjvég, bujtató és csat.

A veretek száma, bár az övveretes sírok közül több rabolt volt, *átlagosan* 4. (95., 122., 223., 342.) Hat darab volt a 67. sírban, míg kb. 11 darab a 96. és 227. sírokból. Egy veretke volt a 293. és a teljesen kirabolt 388. sírban.

A téglalap alakú *lyukvédők* száma *átlagosan három darab*, bár nem kötelező részei az övdíszeknek. (95., 223., 227., 342.) Egy darab volt a 96. sírban.

Kissíjvégek viszonylag ritkán kerülnek elő, ezek száma *általában három*. Egy darab volt a rabolt 222. sírban, míg a 67. sír kis síjvége valószínűleg nem melléksíjat, hanem az elkeskenyített övsíj végét díszítette.

Bujtató, minden esetben vasból, csak három sírból ismert, közülük kettő rabolt volt. Ez azt jelzi, hogy a bujtatón keresztül záródó öv *nem volt általános szokás*.

A lemezből kivágott vagy préselt övveretek készítése idejét mind formájuk, mind díszítésük alapján a közép avar korra tehetjük, azzal a megjegyzéssel, hogy ezek viselete hosszú időn keresztül megfigyelhető. Az utolsó ilyen övveretes sírok már a griffes-indás, késő avar korra keltezhető sír közelében, a temető nyugati, késői részének határára, láttak napvilágot. Ezt támasztják alá a "kettős sírok" női temetkezéseinek leletei vagy a környezetükben feltárt más sírok anyaga is. Ezen kívül bronz csatja alapján későbbi időre kell kelteznünk a 67. sír övverteinek földbekerülését, akár csak a karperece alapján késő avar korra keltezhető 96. és a rátemetett 95. sírt is, bár mindhárom a korai temetőrészben volt, valószínűleg utólagos temetkezések. A közép avar korra keltezhető övveretes sírok egyúttal újabb bizonyítékát adják annak a korábbi véleményünknek, hogy általában a kultúra korai időszakára (kora avar kor) keltezett kiskosaras mellékletű női sírok, - legalább is a lesencetomaji temető esetében, - szintén a közép avar korban kerültek a földbe. Temetőnkben egyelőre sem a jól keltezhető női, sem a férfi sírok nem igazolják a kultúra népének megjelenését a kora avar korban.¹⁰³

9.3. Öntött bronz övveretek

A lesencetomaji temetőben ez idáig csupán egy esetben, a temető késői, nyugati részén feltárt 240. sírból került elő griffes-indás övgarnitúra. A hasonló övgarnitúrákkal összevetve a veretek száma, az öv szerkezete hasonló volt, mint más avar temetőben. (6 db övveret, 3 kisszj, 1 nagyszj, 4 mellékszj dísz, 3 lyukvédő, indadíszes csat, övforgó, vas bujtató). A veretek elhelyezkedését rekonstrukciós rajzon, a 20. ábrán mutatjuk be. A sírt a késő avar korra keletezhetjük.

Itt kell megemlíteni a 237. sírban, a tarsolyban talált kis öntött, eredetileg csüngős indadíszes veretkét, amely a sírt a késő avar korra keletezi.

Összefoglalás

A lesencetomaji temető 11 övvertes sírja az eddig feltárt 394 sírnak kevesebb, mint 3%-t teszi ki.¹⁰⁴ Ez az arány a Keszthely-kultúras temetőkben nem szokatlan.¹⁰⁵ Továbbá, a lemezes övgarnitúrák nagyobb száma az öntött veretek rovására sem egyedülálló jellegzetesség a tomaji temetőben, mivel a többi temető anyaga is hasonló képet mutat. Ezek alapján megállapíthatjuk, hogy a tisztán Keszthely-kultúras leletanyagot tartalmazó temetőkre egyáltalán nem jellemzőek az övvereteket tartalmazó sírok és közülük is elsősorban a közép avar korra keltezhető garnitúrák tűnnek ki gyakoribb előfordulásukkal. Más kérdés, hogy ezek a jellegzetességek mivel magyarázhatók: viseleti szokásokat tükröznek vagy más oka volt ezek hiányának. Egyféle megoldást kínál Kiss G., aki a Keszthely-kultúrával kapcsolatos, általánosan elterjedt, de megítélés szerint korántsem bizonyított, történeti eseményekkel hozza kapcsolatba mind a veretes övek előfordulásának kis számát, mind a felnőtt férfiak csekély számát.¹⁰⁶ Véleménye szerint a férfiakat „katonai szolgálatra kötelezték...” A VIII. század közepe táján a szabad harcosnak kijáró övgarnitúrák is eltűnnek sírjaikból. Ennek oka vagy az, hogy rangjukat veszítették, vagy pedig a keresztény vallás valamiféle megerősödése, esetleg az, hogy az elszegényedés miatt mindin-

kább melléklet nélkül temetkeztek.¹⁰⁷ Az idézett vélemény első felének némiképp ellentmond az a tény, hogy sem Lesencetomajon, sem más Keszthely-kultúras temetőben fegyvereknek nincs nyoma. Feltehető, hogy katonai szolgálatra csak olyan férfiakat lehetett besorozni, akik legalábbis értettek valamilyen fegyver forgatásához, azt esetleg nap mint nap gyakorolják is. Így a fegyvermelléklet, legalább is az övveretes sírokban, elvárható lenne. Kétséges, de legalább is pontosítani érdemes lenne a „szabad harcos” kifejezés használatát. Egyrészt, mert ennek alapján a Keszthely-kultúrán, egy-egy közösségen belül fennálló valamilyen - egyelőre nem nagyon bizonyítható - társadalmi különbségre, esetleg idegen származásúakra (?) kéne gondolnunk, másrészt nehezen lehetne például a 95. és a 96. sírban feltárt két inf. I. korú gyereket (0-7 év) harcosnak nevezni.¹⁰⁸ Azzal viszont teljes mértékben egyetérthetünk, hogy a késő avar korra keltezhető övveretes garnitúrák száma igen kevés, sőt úgy tűnik, hogy ezek elvesztik általában is a jelentőségüket, értelmüket: a törött vagy az övről levett vereteket vagy tarsolyba vagy pedig nyakláncba fűzve viselik, bár ezek száma sem túl sok. Ennek okát egyelőre csak találgathatjuk, mivel a temető eddig feltárt legkésőbbi sírjainak egy része a leletek mennyiségét tekintve nem mutat elszegényedésre. Ennek, legalább is a közösség egy részénél, nincs nyoma. Nem biztos, hogy a gazdagságot csak az előkerülő arany tárgyak mennyiségével lehet és kell mérni. Úgyszintén a késői időszakra keltezhető síroknál tapasztalható különösen a favödörmellékletes sírok számának gyarapodása, sőt egész pontosan, a temető eddig feltárt nyolc vödörmelléklete, egy bizonytalan esetet leszámítva, mind késői sírból ismert. Amennyiben az ilyen jellegű mellékletadást kapcsolatba hozzuk a pogány hitvilággal, akkor inkább elpogányosodásról kéne beszélnünk a késői időszakban.¹⁰⁹

A fenti, viszonylag kis számú, leletanyag alapján természetesen messzemenő következtetéseket nem tudunk levonni. Az övveretes sírok fontos, koránt sem elhanyagolható kiegészítői lehetnek a többi tárgytypus vizsgálata során nyert eredményeknek.¹¹⁰

JEGYZETEK

RÖVIDÍTÉSEK

- ArchÉrt = Archaeologiai Értesítő
 ArchHung = Archaeologia Hungarica
 ArchKözl = Archaeologiai Közlemények
 Arrabona = A Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok Évkönyve
 ComArch = Communicationes Archaeologicae Hungariae
 DissPann = Dissertationes Pannonicae
 EgriMÉ = Agra. Az egri Múzeum Évkönyve
 FA = Folia Archaeologica
 JPMÉ = Jannus Pannonius Múzeum Évkönyve
 Monumenta HAAP = Monumenta Hungariae Archaeologicae Aevi Praehistorice
- BAKAY 1973 = BAKAY K.: Az avarok időrendjéről. SMK 1.1973. 5-86.
 BÁRDOS 1995 = BÁRDOS, E.: La necropoli di Zamárdi. In.: Gli Avari. 1995. 151-163.
 BÁRDOS 1996 = BÁRDOS E.: Az avarokori öntött bronz korongok viseleti szokásához a zamárdi avar temető alapján. I. SMK 12. 1996. 47-106.
 BÓNA 1957 = BÓNA I.: Az úrböpusztai avar temető. ArchÉrt 84. 1957. 155-174.
 DAIM-LIPPERT 1984 = DAIM, F. - LIPPERT, A.: Das awarische Gräberfeld von Sommerein am Leithagebirge, NÖ. In.: Studien zur Archäologie der Awaren I. Wien 1984
 DAIM 1996 = DAIM, F.: Die Bayern, die Nachbarn der Awaren westlich der Enns. In.: Hunnen+Awaren. Eisenstadt 1996. 308-315.
 FANCSALSZKY 1999 = FANCSALSZKY G.: Három avar kori temető Tiszavasváriban. ComArch 1999. 107-141.
 FERENCZY 1963 = FERENCZY L.: A váchartyáni avarokori temető. ArchÉrt 17. 1963. 84-107.
 FETTICH 1943 = FETTICH N.: Győr a népvándorlaskorban. Győr 1943
 FÜZES 1964 = FÜZES F. M.: A jutasi és ösküi avarokori temetők növényleletei. VMMK 2. 1964. 437-458.
 GARAM 1975/a = GARAM, É.: The Homokmégy-Halom Cemetery. In: Avar Finds in the Hungarian National Museum. Cemeteries of the Avar period (567-829) in Hungary. Ed.: Kovrig I. Budapest 1975. 12-48.
 GARAM 1975/b = GARAM, É.: The Szebény I-II Cemetery. In: Avar Finds in the Hungarian National Museum. Cemeteries of the Avar period (567-829) in Hungary. Ed.: Kovrig I. Budapest 1975. 49-120.

- MFMÉ = A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve
 MFM -StudArch = A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve-Studia Archaeologica
 Savaria = A Vas Megyei Múzeumok Értesítője
 SMK = Somogyi Múzeumok Közleményei
 SzMMK = A Szolnok Megyei Múzeumok Közleményei
 Tisicum = A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve
 VMMK = A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei
 WMMÉ = A Wosinszky Mór Múzeum Évkönyve
- GARAM 1979 = GARAM, É.: Das awarenzeitliche Gräberfeld von Kisköre. Fontes Archaeologicae Hungariae. Budapest 1979
 GARAM 1995 = GARAM, É.: Das awarenzeitliche Gräberfeld von Tiszafüred. Cemeteries of the Avar period (567-829) in Hungary. Vol.3. Budapest 1995
 GERE 1991 = GERE L.: Előzetes jelentés a Gerjen-Váradpusztai avar temető feltárásáról. MFMÉ (1984/85-2) 1991. 221-239.
 HAMPEL 1894 = HAMPEL J.: A régibb középkor emlékei Magyarhonban. I-II. Budapest 1894
 HAMPEL 1905 = HAMPEL, J.: Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn. I-III. Braunschweig 1905
 HORVÁTH 1935 = HORVÁTH T.: Az üllői és a kiskőrösi avar temető. ArchHung. 19. 1935.
 JUHÁSZ 1995 = JUHÁSZ, I.: Avarzeitliche Gräberfelder in der Gemarkung Orosháza. Monumenta Avarorum Archaeologica Vol. 2. Red. É. Garam-T. Vida
 KISS A. 1996 = KISS, A.: Das frühawarenzeitliche gepidische und spätawarenzeitliche Gräberfeld von Kölked-Feketekapu-A. Budapest-Wien 1996
 KISS G. 1992 = KISS G.: Adatok a Keszthely-kultúra kutatástörténetéhez. A Nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve. 30-32. (1987-1989) 1992. 245-252.
 KISS G. 1996 = KISS G.: A lukácsházi avar temető 8. számú lovassírja. Savaria-Pars Archaeologica 22/3. 1996. 107-143.
 KISS-SOMOGYI 1984 = KISS G.-SOMOGYI P.: Tolna megyei avar temetők. DissPann Ser. III. Vol. 2. Budapest 1984
 KOVRIG 1963 = KOVRIG, I.: Das awarenzeitliche Gräberfeld von Alattyán. ArchHung 40. Budapest 1963

- KOVRIG 1975/a = KOVRIG, I: The Dévaványa Cemetery. In: Avar Finds in the Hungarian National Museum. Cemeteries of the Avar period (567-829) in Hungary. Ed.: Kovrig I. Budapest 1975. 121-148.
- KOVRIG 1975/b = KOVRIG, I: The Tiszaderzs Cemetery. In: Avar Finds in the Hungarian National Museum. Cemeteries of the Avar period (567-829) in Hungary. Ed.: Kovrig I. Budapest 1975. 209-236.
- KÖLTŐ 1994 = KÖLTŐ L.: VII-VIII. századi avar temető Balatonkiliti határában. SMK 10. Kaposvár 1994. 37-72.
- LÁSZLÓ 1941 = LÁSZLÓ GY.: Adatok az avarság néprajzához. ArchÉrt 2/3. 1941. 175-204.
- LIPP 1884 = LIPP V.: A keszthelyi sírmezők. Monumenta HAAP 1884.
- MADARAS 1993 = MADARAS L.: Avar temetőrészlet Öcsöd határában. Tisicum 1993. 181-224.
- MADARAS 1994 = MADARAS, L: Das awarenzeitliche Gräberfeld von Jászapáti. Avar Corpus Füzetek 2. 1994.
- MADARAS 1995 = MADARAS, L: The Szeged-Fehértó „A” and „B” cemeteries. Avar Corpus Füzetek 3. 1995.
- MEDGYESI 1992 = MEDGYESI P.: Néhány megjegyzés a közép és késő avar kor időrendjéhez. A Nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve 30-32. (1987-1989) 1992. 253-267.
- NAGY 1992 = NAGY M.: Kora avar kori sírleletek Budapestről. Megjegyzések az avar kori állatornamentikához. ArchÉrt 119. 1992. 15-42.
- NAGY 1998 = NAGY, M: Awarenzeitliche Gräberfelder im Stadtgebiet von Budapest. I-II. Monumenta Avarorum Archaeologica. Budapest 1998, Red. É. Garam-T. Vida
- PASTOR 1968 = PASTOR, J: Skelettgräberfelder aus dem VII. und VIII. Jahrhundert in der Ostslowakei. Študijné Zvesti 16. 1968. 175-182.
- PÁSZTOR 1989 = PÁSZTOR A.: A bólyi avarkori temető értékelése. JPMÉ 35. 1989. 127-141.
- PÁSZTOR 1996 = PÁSZTOR A.: A Csákberény-orondpusztai avar kori temető gyöngyleleteinek tipokronológiai vizsgálata. Savaria-Pars Archaeologica 22/3. 1992-1995 (1996) 37-83.
- S. PERÉMI 1991 = S. PERÉMI Á.: A Lesencetomaj-Piroskereszt Keszthely-kultúras temető. (Előzetes jelentés). MFMÉ 1991-2. 155-169.
- S. PERÉMI 2000 = S. PERÉMI Á.: A Lesencetomaj-Piroskereszt Keszthely-kultúras temető fülbevalói. VMMK 21. 2000. 41-75.
- S.PERÉMI 2001 = S. PERÉMI Á.: Ajka-volt téglagyár késő avar kori sírjai. WMMÉ 23. 2001.161-220.
- PÓSTA 1895 = PÓSTA B.: Sziráki ásatások (Nógrád m.) ArchKözl 19. 1895. 55-86.
- RHÉ-FETTICH 1931 = RHÉ, GY.-FETTICH, N: Jutas und Öskü. „Seminarium Kondakovianum”, Prag 1931
- ROSNER 1999 = ROSNER, GY: Das awarenzeitliche Gräberfeld in Szekszárd-Bogyiszlói StraÙe. Monumenta Avarorum Archaeologica Vol. 3. Red. É. Garam-T. Vida
- SELMECZI -MADARAS 1979-80 = SELMECZI L - MADARAS L.: Avarkori és X-XII. századi magyar köznépi sírok Rákóczi-falván. SzMMK 1979-80. 141-172.
- SÓTÉR 1895 = SÓTÉR Á.: Ásatások a csunyi sírmezőn. ArchKözl. 19. 1895. 117-134.
- SZABÓ 1966 = SZABÓ J. GY: Az egri múzeum avarkori emlékanyaga II. Sírleletek Dormánd-Hanyipusztáról. EgriMÉ 1966. 29-52.
- SZABÓ 1975 = SZABÓ, J. GY: The Pilismarót Cemetery. In: Avar Finds in the Hungarian National Museum. Cemeteries of the Avar period (567-829) in Hungary. Ed.: Kovrig I. Budapest 1975. 241-278.
- SZABÓ 1939 = SZABÓ K.: A Kecskemét-Ballószögi avar sír. FA 1939. 185-187.
- SZALONTAI 1995 = SZALONTAI CS.: Avar kori lelőhelyek és leletek Mindszentről. MFMÉ-StudArch I. 1995. 183-209.
- TETTAMANTI 2000 = TETTAMANTI, S: Das awarenzeitliche Gräberfeld in Vác-Kavicsbánya. Monumenta Avarorum Archaeologica Vol. 4. Red. É. Garam-T. Vida
- TOMKA 1972 = TOMKA P.: Adatok a Kisalföld avar kori népességének temetkezési szokásaihoz. Kés a sírban. Arrabona 14. 1972. 27-75.
- TOMKA 1992 = TOMKA P.: Régészet és néprajz. Az interpretáció kérdései a temetkezési szokások kutatásában. In.: Hiedelmek, szokások az Alföldön. Nagykőrös, 1992. 65-73. Szerk.: Novák L.
- TÖRÖK 1998 = TÖRÖK, GY: Das awarenzeitliche Gräberfeld von Halimba. Das awarische Corpus. V. Debrecen-Budapest 1998, Szerk.: Madaras L.
- WICKER 1984 = WICKER E.: Avar kori temető Csólyospáloson. Az 1983. évi leletmentés néhány eredménye. In.: Múzeumi kutatások Bács-Kiskun megyében. 1984, Szerk.: Sztrinkó I.
- WOSINSZKY 1894 = WOSINSZKY M.: A czikoi (Tolna m.) sírmező. ArchKözl 17. 1894. 35-101.

¹ A rajzokat Sári Jánosné készítette, akinek ez úton is köszönetet mondok a munkájáért.

² A teljesség kedvéért meg kell említeni a 2001. évben feltárt 418. sírt. A Ny-K-i tájolású, hanyatt fektetett nő a mellékletek alapján a késői időszakra keltezhető. A dinnyemag alakú gyöngyök közé egy csüngős, griffes-indás veret és egy bronz karika volt felfűzve. A lelet restaurálás alatt van.

³ A lesencetomaji leletanyag eddig elvégzett és részben megjelent feldolgozása alapján a temetőn belül a „korai időszak” a 670-es éveket, míg a „késői időszak” már a IX.

századot jelenti. Értelemszerűen az „átmeneti időszak” e két időpontot közti átmenetet jelzi, ami különösen a női leletanyagban bekövetkezett változásokkal jól dokumentálható.

- ⁴ Ezzel kapcsolatban S. PERÉMI 2000. 41.
- ⁵ Közeliében volt a 237. sír, a tarsolyban őrzött kis verettördékekkel, valamint a 204. sír, a nyakláncba fűzött csüngőkkel.
- ⁶ Remélhetőleg ezzel a megállapítással nem tévedünk nagyon, mint arra a hasonló kettős sírok értelmezése kapcsán a buktatókra Tomka Péter is felhívta a figyelmet. (TOMKA 1992. 71.). Sajnos egyelőre az ásatási megfigyeléseken kívül más módszer nem áll rendelkezésre, hogy a leletanyag alapján közel azonos időben eltemetettek közti időkülönbségre következtetni tudjunk.
- ⁷ A 227. sír nyugati végében talált néhány gyöngyszem bizonyosan a mellette levő női sír kirablásakor kerültek ide.
- ⁸ PÁSZTOR 1996. 49.
- ⁹ Ennek kapcsán meg kell említenünk, hogy a juvenilis (15-19. év) korig antropológiailag a nemeket nem lehet meghatározni. Ebben a vonatkozásban csak a nagyon jellegzetes, elsősorban női sírokból is ismert mellékletek segíthetnek. (Például: inf II. 80. kosaras fülbevalós kislány sírja.) Úgy tűnik, legalább is a ránk maradt leletek alapján, hogy egyébként a gyerekek nagyjából egységes viseletben jártak. Hasonló a helyzet a 96. sír esetében is, ahol az övveretek alapján fiúra kell gondolnunk, aminek a karperec jelenléte ellentmond. És ebből a szempontból a felnőttek viseleti szokásai sem segítenek. Így antropológiai vizsgálattal a 235. sírt juv. férfinak határozták meg, bár a két csat, karika és kés mellett volt egy hasonló karperec is. Ezzel szemben a 232. sírt ad. nőnek, akinek a sírjában több vas karika, kés, két csat és egy karperec is volt. Elképzelhető, hogy a karperec viseletének divatja ebben a közösségben nem volt nemekhez kötve.
- ¹⁰ Temetőnkben eddig összesen 11 db hasonló bronz csat került elő, kivétel nélkül késői időszakra keltezhető sírokból.
- ¹¹ KOVRIG 1963. 158.
- ¹² KOVRIG 1963. 156-158.
A 240. sír csatjáról szólva feltűnő, hogy viszonylag ritka az ovális csatkeretű, szögletes csattestű, öntött csatok száma, különösen az indadiszéseké. Hasonló Győr-Téglavető dűlő 652. sír, egybeöntött csatkeret és csattest (FETTICH 1943. 35., XXVI. tábla 2.); Halimba 184. sír (TÖRÖK 1998. 35., Taf. 18. 184/1.) Hasonló ovális csatkarika, szögletesen záródó csattesttel és griffes díszítéssel: Orosháza-Bónum téglagyár 62. sír (JUHÁSZ 1995. 25-26., Taf. V. 62/1.); Tiszaderzs 25. sír (KOVRIG 1975/b. 221., Fig. 6. 25/1.); Keszthelyi temető, griffes-indás övveretekkel és indadiszés kis- és nagyszíjvégekkel (HAMPEL 1894. 110-111., CV. 5. és LIPP 1884. 24., IV. tábla 95.)
Gyakoribb, hogy a csattest és a csatkarika is szögletes: Győr 194. sír indadiszés (FETTICH 1943. 21., XVI. tábla 1.), Szebény I. 69. sír, indadiszés (GARAM 1975/b. 79.,

Fig. 7., 69/1.); Dévaványa 1. sír, griffes (KOVRIG 1975/a. 26., Fig. 3. 1/8.); Csúny 54. sír indás díszítéssel (HAMPEL 1894. 412-413., CCLXXV. tábla 4.) és 127. sír (HAMPEL 1894. 422-423., CCLXXXIII. tábla 2.).

- ¹³ TOMKA 1972. 63.
- ¹⁴ KISS G. 1996. 109., I. tábla 36-37., övrekonstrució 4. kép
- ¹⁵ WICKER 1984, 31.
- ¹⁶ LÁSZLÓ 1941. 175-186.
- ¹⁷ BÓNA 1957. 164.
- ¹⁸ Talán eredetileg szintén ötvös tárgyai voltak a 336. sírban előkerült két töredékes kalapácsvég, hengeres szerszámnél (?), stb.
- ¹⁹ TETTAMANTI 2000. 45., Taf. 10. 203/1-9.
- ²⁰ MADARAS 1994. 55., 125., Taf. XXVII. 184/3.
- ²¹ S. PERÉMI 2001. 166-167., 9. kép 7-22.
- ²² GARAM 1995. 23., Abb.9., Taf. 69. 136/2-11.
- ²³ GARAM 1995. 123., Taf. 143. 1046/1-14.
- ²⁴ Távoli párhuzamként esetleg a Csepelen 1955-ben előkerült szórvány sírlelet hasonló díszítésű négy kisszíjvégét említhetjük. NAGY 1992, 18., 3. kép 10-13.; NAGY 1998., I/ 188.; II/Taf. 130. B. 7-10; Taf. 190. 5-8.
- ²⁵ RHÉ-FETTICH 1931. 47., XV. tábla 28-33.
- ²⁶ KOVRIG 1975/b, 212., 228., Fig. 3. 4/6-11.
- ²⁷ SÓTÉR 1895. 101. 63. sír/6-10.
- ²⁸ SÓTÉR 1895. 109., ábra 108. oldal. 116/3-6.; HAMPEL 1894. CCLXXXI. tábla 3-6.
- ²⁹ PÓSTA 1895. 65., ábra 66., 13.
- ³⁰ PÓSTA 1895. 65-66., ábra 66. 14-19.
- ³¹ KOVRIG 1963. 38., Taf. XXVI. 32-43.
- ³² KOVRIG 1963. 58-59., Taf. XLIV. 3-9.
- ³³ TÖRÖK 1998. 58., Taf. 45. 450/ 3-4., öntött nagy- és kisszíjvégekkel
- ³⁴ TÖRÖK 1998. 59., Taf. 47. 459/3-4., öntött nagyszíjvéggel
- ³⁵ GARAM 1975/a. 31-32., Fig. 10. 110/3-6., karika-csüngős övveret öntött síjvégekkel
- ³⁶ MADARAS 1995. 25., Plate 15. 91/4., kettős karika-csüngővel, kis- és nagyszíjvégekkel stb.
- ³⁷ MADARAS 1995. 37., Plate 24. 229/1.
- ³⁸ HAMPEL 1905. Taf. 471. 3., 8-9.
- ³⁹ KOVRIG 1963. 29., Taf. XX. 43-50.
- ⁴⁰ MADARAS 1994. 66., Taf. XXXV. 233/1.
- ⁴¹ MADARAS 1994. 67., Taf. XXXV. 239/3.
- ⁴² GARAM 1979. 27. Taf. 21. 134/11-15.
- ⁴³ GARAM 1979. 19. Taf. 13. 57/37-42.
- ⁴⁴ GARAM 1979. 33. Taf. 25. 165/21-33.
- ⁴⁵ GARAM 1979. 27. Taf. 21. 136/29-32.
- ⁴⁶ HORVÁTH 1935. 19., VII. tábla 6-9.
- ⁴⁷ HORVÁTH 1935. 28., XVI. tábla 2-10.
- ⁴⁸ GARAM 1995. 64., Taf. 94. 476/7-11.
- ⁴⁹ KÖLTŐ 1994. 41., 57., 5-6. kép és II. tábla 11-15.
- ⁵⁰ MADARAS 1995. 23., 62., Plate 12. 77/1.
- ⁵¹ Tomka Péter lektori véleményében az általam egyedüli párhuzamként említett, többé-kevésbé hasonló nemesvölgyi darabot (Nemsvölgy/Edelstel, Ausztria, megjelent: HAMPEL 1894. 138, CXXXVIII. 1.; HAMPEL 1905, Taf. 108. 1.) elvetette.

- ⁵² Lehet, hogy a zamárdi temető korongos sírjaiban megfigyelt korongszójazathoz hasonló szerepe volt (?), ahol a VII. század vége felé, a VIII. század elején a szíjjazat díszítéséhez lemezes vereteket is felhasználtak. (BÁRDOS 1996. 79.)
- ⁵³ PÁSZTOR 1989. 134. I.t.3. a I.t.1
- ⁵⁴ DAIM-LIPPERT 1984. 40., Taf. 41. 2/5-2/11.; Taf. 135. 5-11.
- ⁵⁵ SZABÓ 1975. 245., Fig. 4. 4/2-4.
- ⁵⁶ GARAM 1995. 71., Taf. 99. 533/1-8.
- ⁵⁷ BAKAY 1973. 5., 4. ábra felső sor; III. tábla 1-6.; ugyanerről DAIM 1996. 314-315. Farbtafel S. 298.
- ⁵⁸ BÁRDOS 1995. 159.
- ⁵⁹ SELMECZI-MADARAS 1979-80. 148.
- ⁶⁰ FANCSALSZKY 1999. 114., 6. kép 1-7.
- ⁶¹ FÜZES 1964. 445. 452.
- ⁶² GERE 1991. 224.
- ⁶³ MADARAS 1993. 204.
- ⁶⁴ HAMPEL 1894. 484., CCCXXVIII. tábla 17-19.
- ⁶⁵ SZABÓ 1966. 45, 13. ábra, XII. tábla 11.
- ⁶⁶ HAMPEL 1894. 444, CCC. tábla 2-3.; KISS-SOMOGYI 1984. 130., 141., 58. tábla 2-3.
- ⁶⁷ FERENCZY 1963. 85; 4. kép 1-9.; 104.
- ⁶⁸ FETTICH 1943. 18, XV. tábla 1-7.
- ⁶⁹ FETTICH 1943. 41, XXXV. tábla 18-19.
- ⁷⁰ RHÉ-FETTICH 1931. 46., XIII. tábla 1-4.
- ⁷¹ RHÉ-FETTICH 1931. XVII. tábla 10-12.
- ⁷² RHÉ-FETTICH 1931. VI. tábla 29-30.
- ⁷³ KISS-SOMOGYI 1984. 25. tábla 373/2-4.
- ⁷⁴ ROSNER 1999. 58., Taf. 29. 423/2-11.; Taf. 75. 6-7.
- ⁷⁵ ROSNER 1999. 60-61., Taf. 31. 450/2-15.; Taf. 76. 4-7.
- ⁷⁶ GARAM 1975/a. 29., Fig. 56/7-12.-24.
- ⁷⁷ GARAM 1975/a. 34., Fig. 14. 162/3-17.
- ⁷⁸ KOVRIG 1975/b. 221., Fig. 4. 16/1-8.
- ⁷⁹ HAMPEL 1894. 106-107. C. tábla 2-3.; CI. tábla 5.
- ⁸⁰ KOVRIG 1963. 24., Taf. XV. 24-36.
- ⁸¹ KOVRIG 1963. 51., Taf. XXXVII. 37-45.
- ⁸² GARAM 1979. 15., Taf. 10. 37/11-15.
- ⁸³ HAMPEL 1894. 452., CCCIX. tábla 9-16.
- ⁸⁴ HORVÁTH 1935. 35., XXIII. tábla 14-21 c.
- ⁸⁵ TÖRÖK 1998. 21., Taf. 5. 51/1.
- ⁸⁶ TÖRÖK 1998. 27., Taf. 12. 108/3-4.
- ⁸⁷ TÖRÖK 1998. 28., Taf. 14. 121/2-6.
- ⁸⁸ GARAM 1995. 34., Taf. 75. 214/1-5.
- ⁸⁹ GARAM 1995. 60., Taf. 92. 451/1-9f.
- ⁹⁰ RHÉ-FETTICH 1931. 30., VII. tábla 1-11.
- ⁹¹ TÖRÖK 1998. Taf. 13. 111/4.; Taf. 58. 2. és 80.
- ⁹² KOVRIG 1975/b. 218. Fig. 8. 41/5-7.
- ⁹³ Publikálatlan, Cs. Dax Margit feltárása 1977-ben, LDM állandó kiállítás
- ⁹⁴ SZABÓ 1939. 185. I. tábla 16-19.
- ⁹⁵ KISS A. 1996. Taf. 102. 653/2-7.
- ⁹⁶ GARAM 1995. 44., Taf. 82. 312/2-8.
- ⁹⁷ GARAM 1995. 83., Taf. 109. 647/3-9.
- ⁹⁸ GARAM 1995. 115., Taf. 138. 989/1-7.
- ⁹⁹ PASTOR 1968. Abb.3. 1-5.
- ¹⁰⁰ SZALONTAI 1995. 191., 5. kép 4-11
- ¹⁰¹ WOSINSZKY 1894. 52-53.; KISS-SOMOGYI 1984. 10. tábla 123-124/3.
- ¹⁰² Más kérdés, hogy ezt a megfigyelést vonatkoztathatjuk-e általában a Keszthely-kultúrák általános viseleti szokására.
- ¹⁰³ Ehhez kapcsolódik a 2001. évi ásatási megfigyelésünk is. Terveink szerint a korai, keleti temetőrésztől még keletebbre kezdtük meg a feltárást. Ennek során részben szerettük volna behatárolni a temető keleti szélét, részben arra számítva, hogy az általunk eddig ismert korai síroknál esetleg még korábbiakra elsősorban itt számíthatunk. Meglepetésre az itt feltárt sírok leletanyaga a temető késői anyagával volt azonos, vagyis az általunk ismert korábbi síroknál nem volt még korábbi, sőt mint kiderült, a késői időszakban az addig üresen hagyott keleti részt is temetkezőhelynek használták fel.
- ¹⁰⁴ Hozzátehetjük, hogy a 2001. évben feltárt sírok (a feltárt sírok száma 432.) között sem volt övveretes melléklet, így ez az arány még kevesebb: kb. 2,5 %.
- ¹⁰⁵ Hasonló eredményre jutott Kiss G. is, aki a dobogói temető hiteles adataiból kiindulva megállapítja, hogy a biztosan 150 férfi sírból 14-ben volt övveret, vagyis kevesebb, mint 10 %-ban.
- ¹⁰⁶ Hasonló eredményre vezettek a lesencetomaji temető előzetes vizsgálata (S. PERÉMI 1991. 160-161.) és az antropológiai vizsgálatok is. Részletesebb elemzés nélkül: a nők aránya a férfiakhoz mérten a kétszeresére tehető, a gyerekek száma pedig közel annyi, mint a nőké. Mindezekhez még hozzátehetjük, hogy a lesencetomaji csontvázak, akárcsak más hasonló temetők csontanyaga, nagyon rossz megtartású, több sír esetében a vázból semmi sem marad meg és csupán vagy a sír mérete, vagy a leletek alapján tudunk következtetéseket levonni. Példaként említhetjük a 105. vagy 106. gyerek méretű sírokat, amelyekben csupán a nyaklánc maradt meg. E két sír az antropológiai vizsgálatban nem szerepel, de régészeti szempontból a gyerek sírok közé kell sorolni. Ezzel szemben kb. 20 váz esetében a mellékletek alapján az elhunytat férfinak véltem, míg az antropológiai vizsgálatok szerint nők lehettek.
- ¹⁰⁷ KISS G. 1992. 250.
- ¹⁰⁸ Egyébként ez az adat arra utal, hogy a lesencetomaji közösségben a felövezés szertartására, ha nem is jellemző módon, de igen fiatal korban is sor kerülhetett. Hasonló példákat sorol fel Medgyesi Pál is, idézve Kovrig Ilonának ezzel kapcsolatos megállapítását, mely szerint „azok a gyerekek, akiknek az apja fontos társadalmi szerepet játszott — különösen, ha az apjuk hamar meghalt — már a felnőtt kor elérése előtt övet kaptak.” (MEDGYESI 1992. 254-255.; KOVRIG 1963. 216.) Mindezek mellett elképzelhetőnek tartom, hogy az övet csak temetéskor adták a gyerekekre, aki már nem érthette meg a „felövezés korát”, de akinek születésénél fogva ez kijárt, az az a túlvilágon rangjának megfelelő helyet kapjon. Más kérdés, hogy a felövezés, az övviselet szokása a Keszthely-kultúrák körében milyen szerepet játszott. Az avarok körében ennek igen fontos, jelentős szerepe volt. Az a tény, hogy a kultúra temetőiben az övveretes sírok száma kevés, a garnitúrák hiányosak, elképzelhető, hogy ezeknek más szerepük, tartalmuk volt

(divatcikkek ?), semmint a rang- vagy a felnőttkor jelzői lehetnek. A különböző fülbevalótípusok, karperecek, gyöngyök stb. átvételével együtt arra utalnak, hogy a két nép között korántsem volt olyan rossz a viszony, mint amit a kutatás feltételez, minden esetre kereskedelmi kapcsolatok voltak közöttük.

¹⁰⁹ Az igazsághoz hozzátartozik, hogy az általam feltételezett legkésőbbi, legnyugatibb temetőrész még nincs feltárva. Itt lehetséges, hogy a melléklet nélküli sírok száma gyarapodni fog. Hogy a késői időszakban

voltak melléklet nélkül temetkezések is, erre utalnak a két, sőt három, egymásra vagy a korábbi sírokat átvágó, melléklet nélküli, késői temetkezések. Ilyenek voltak többek közt az egymás közelében lévő 39. és 38. kora Keszthely-kultúrák mellékletű női sírok és az 50 centiméterrel magasabban előkerült 37., melléklet nélküli sír. Az viszont további vizsgálatot igényel, hogy a melléklet-adás elmaradásának mi lehetett az oka.

¹¹⁰ Ezúton is szeretnék köszönetet mondani Tomka Péternek a cikk lektorálásáért és jótanácsaiért.

GRAVES WITH BELT MOUNTINGS IN THE KESZTHELY CULTURE CEMETERY IN LESENCETOMAJ-PIROSKERESZT

Of the 394 graves so far excavated in the Lesencetomaj-Piroskereszt cemetery, only 11 have contained belt mountings as part of the grave furniture. For the sake of completeness, the graves are also mentioned in which the belt decorations were found among objects kept in a pouch, or strung onto a necklace (graves 204 and 237).

The graves with belt mountings are to be found in all three sections of the cemetery — eastern-early, central-“transitional”, western-late (Figure 14). They are known from three burials in the early section: graves 67, 95 and 96. All three graves are later, subsequent burials. In the so-called “transitional” section, they were discovered in two graves, 122 and 388, both had been plundered. Most of the graves with belt mountings were in the western section of the cemetery: graves 227, 222, 223, 342, 240 and 293. Disturbance could be observed in the case of four graves: graves 221-222 and 224-227, as well as 122 and 342. It is important to note when examining the belt mountings, that in all four cases the area around the pelvis was also disturbed when the graves were plundered, so in these cases the numbers and precise positions of the belt mountings can no longer be determined.

FIND MATERIAL

1. Earrings. One ring made from bent bronze wire was found in each of graves 67, 96, 223, 240 and 293, on the right side of the skull in every case. *2. Beads.* These were only in the children's graves. The majority of the pearls are made up of yellow or black millet seed beads, the most usual in the middle Avar period. Still later are the larger, black, melon-seed shaped beads from grave 239, which research has dated to the 8th century. *3. Bracelet.* Only in the child's grave 96. The surface of the bronze wire bracelet, frequent in the late Avar period, was decorated with punched triangles. *4. Buckles.* Trapezoid, cast bronze buckles with iron spikes were found in graves 67 and 293. These were frequent in the first third of the griffin and tendril period, but they remained in use until the end of the late Avar period.

There was also a bronze buckle in grave 240, with a rectangular buckle frame decorated with filigree tendrils. According to the typology and chronology which he established, I. Kovrig has classified the buckles with tendril decorations in group 3. *Iron buckles.* One example was found in each of the graves 95, 96, 223 and 388. Disregarding the last of these graves, which was almost totally plundered, these served to fasten mounted belts. Two examples were in graves 122, 222 and 342. Wearing a double belt is not too frequent in the Tomaj cemetery (a total of 22 cases). With regard to their shape, four variants are known, and of these the ones with slightly indented sides may be dated to the second half of the Avar period. *5. Iron rings.* Iron rings were part of the furniture of four of the Lesencetomaj graves which contained belt mountings (graves 67, 95, 96 and 223), and the object with textile residues from grave 293 was probably also a ring. *6. Iron knives.* Iron knives were found besides the deceased in seven graves (67, 95, 96, 223, 227, 240, 342). Apart from the knife found in grave 227, which had a curved back, the rest had a single edge and a straight back. A fragment of another straight-backed knife was also discovered in grave 227. In general, the knives were found on the right side of the skeleton, in the region of the hip or thigh bone, in the place where they were worn. A knife sheath fixed with a belt joint was in grave 240. *7. Striking material, flint.* Flint was only found in two graves in the cemetery, graves 223 and 222. In the latter, the fire striking material frequent in the late Avar period was found in a bundle — steel, two flints, as well as several iron implements and also iron fragments, which may have been the tools of a craftsman (goldsmith?). *8. Belt loops.* Belt loops of bent iron bands were found in graves 222, 223 and 227 with the metal sheet belt mountings, as well as in grave 240 with the griffin and tendril mountings. Research generally dates the appearance of these to the middle of the 7th century, and reckons with their usage until the griffin and tendril belts became prevalent.

9. Belt mountings.

The belt mountings already discovered in the cemetery may be classified into three types:

9.1. Belt mountings cut out of bronze metal sheet.

The mountings from graves 67, 95, 227 and 293 may be classified as the variant cut out of bronze metal sheet. All four are of different character. In grave 67 there were oblong mountings strengthened with five large-headed rivets. The ones in grave 227 were similar, ornamented with filigree of opposing triangles. Besides these, oblong mountings with ring pendants and oblong hole guards were also discovered.

The oblong mountings cut out of bronze metal sheet were in use at the end of the middle Avar period and the beginning of the late Avar period, as were the mountings ornamented with filigree triangles and the mountings with ring pendants. The Lesencetomaj belt mountings cut from bronze metal sheet also fit this date.

The round mountings from grave 95 can be said to be very rare. Mountings similar to these, decorated with a traced arc and a row of punched dots, are known from only a few sites. Grave 95 can be dated to the beginning of the late Avar period. The belt of the child resting in grave 293 was decorated with only one mounting. This grave can also be dated to the late Avar period.

9.2. Belt mountings pressed from metal sheet

The greatest number of belt mountings discovered were of pressed metal sheet (graves 96, 122, 222, 223, 342, 388). Of these, the mountings from graves 223 and 342 are similar, with regard to their mode of ornamentation. Due to plundering, only a fragmentary section of one mounting remained in each of graves 222 and 388. In the case of grave 122, also plundered, the situation is somewhat better, as some of the mountings could be reconstructed.

Based on parallels and the accompanying finds, the square mountings from grave 96 may also be placed in the late Avar period. Unfortunately, the mountings from grave 122 are only fragmentary. Similar examples pressed from sheet metal are not known, but they show some similarity with the pieces decorated in the centre with precious stone inlays discovered in the Zamárdi graves 10 and 187. The pieces from grave 122 may be later copies of these. Small strap ends, two almost complete and one totally fragmentary, were also found here. In one of them, there was a wooden underlay supporting the pressed metal face. Because of the disturbances, only fragments of the mounted belts remained in graves 222 and 388. In the former were the face and reverse of a small strap end pressed from bronze sheet, an iron belt loop and a square iron buckle. Based on parallels, the small fragments of metal sheet work from grave 388 can be dated to the second half of the 7th century. The two Lesencetomaj graves saw the light of day in the section of the cemetery dated to the late period of the Avar age.

The belt mountings found in graves 223 and 342 were decorated with an engraved, square plaited ribbon pattern. The plait pattern engraved in the tin-plated bronze metal sheet from grave 223 was angular, decorated inside with punched dots. The decoration of the belt from grave 342 was somewhat different. The plait patterns decorated with

tiny punched dots linked the rivets in the four corners together in two rows, with a square pattern in the centre, or an X pattern in the case of one mounting. The rivets are surrounded by a circular plait pattern. Based on their production type, the mountings can be dated to the final third of the 7th century, the middle Avar period, whereas the graves are from the beginning of the late Avar period.

In grave 204, little belt mountings threaded between melon-seed shaped beads were used secondarily as necklace decorations.

Reviewing the bronze metal sheet belt mountings, it is striking that among the metal sheet belt sets found in Avar cemeteries of similar age, small strap ends are found much more frequently than in Lesencetomaj. It is even more remarkable, and almost characteristic of the Lesencetomaj belt sets, that large strap ends are completely lacking. The composition of the belt sets is relatively simple: mountings, hole guards, small strap ends, belt loops, and buckles.

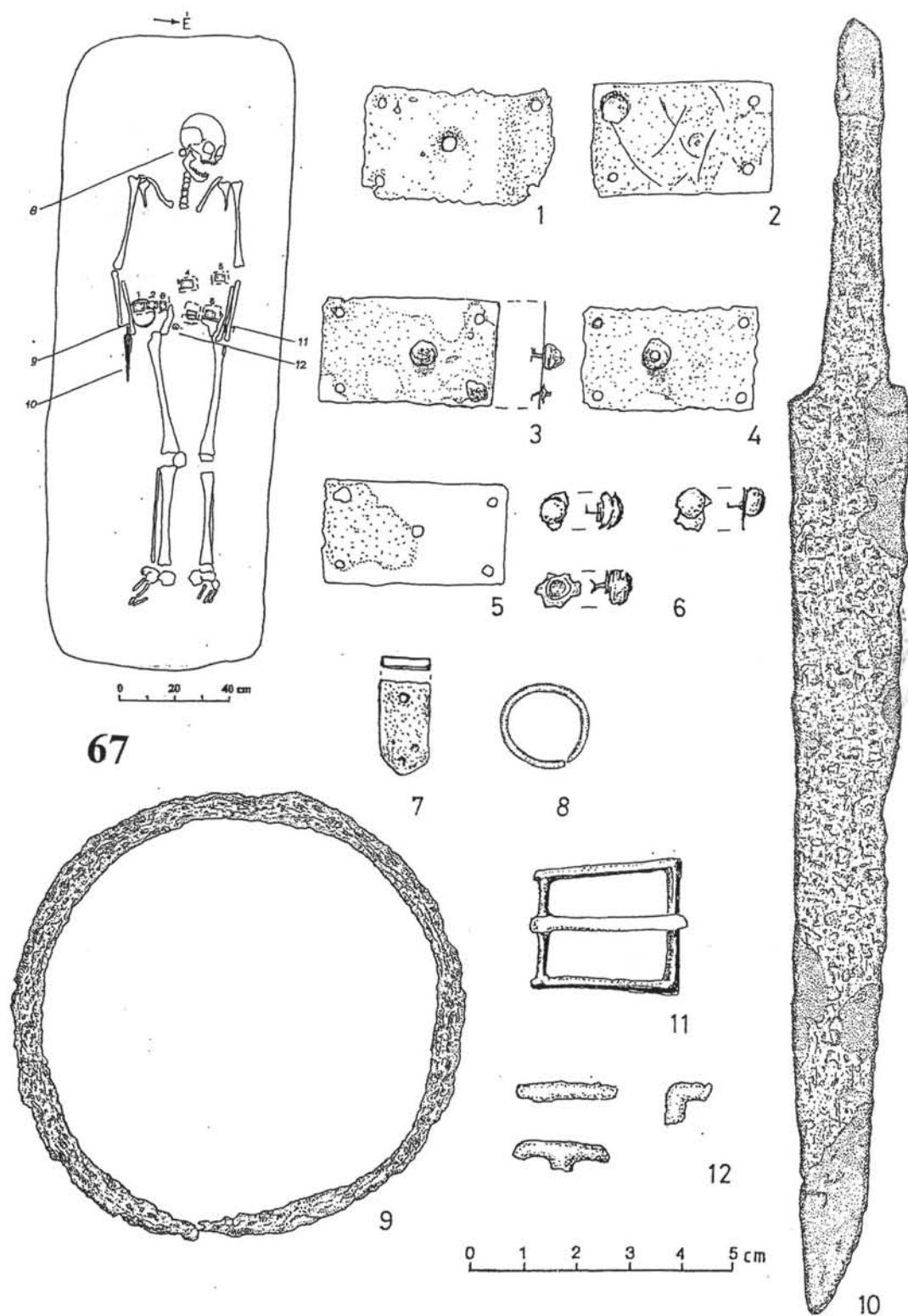
Based on both form and decoration, the production time of the belt mountings, either cut or pressed from metal sheet, may be fixed as the early Avar period, with the observation that these were worn over a long period of time. The latest of the graves with these belt mountings were uncovered close to the grave with the griffin-tendrill materials, dated to the late Avar period, on the edge of the late, western section of the cemetery.

9.3. Cast bronze belt mountings

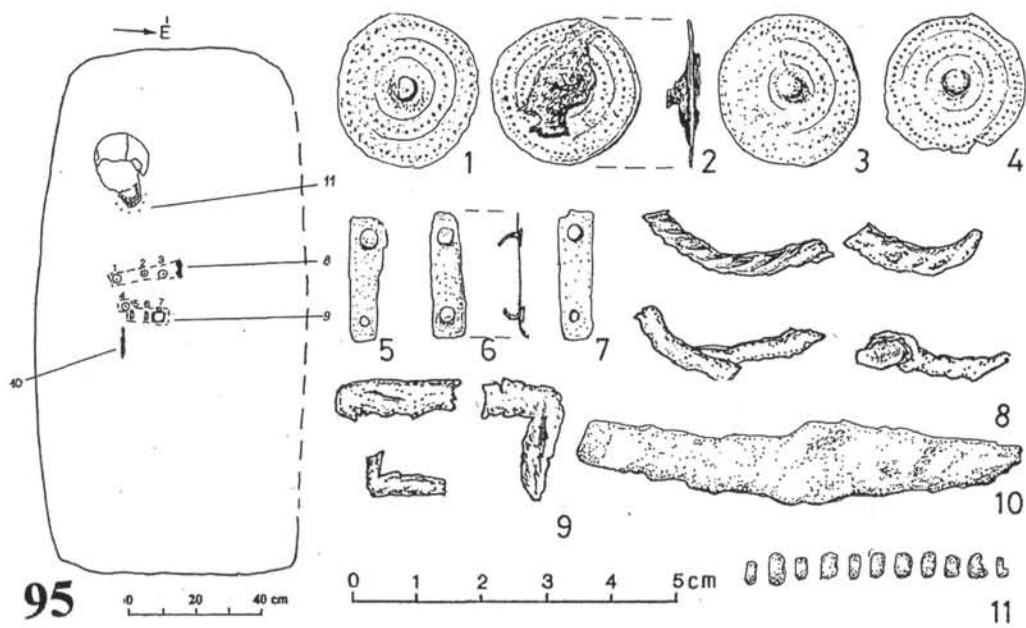
Until now, there has only been one case in the Lesencetomaj cemetery where griffin-tendrill belt sets have been discovered, in grave 240 in the late, western section of the cemetery. The grave can be dated to the late Avar period, as can the small belt mounting fragment kept in a pouch from grave 237.

SUMMARY

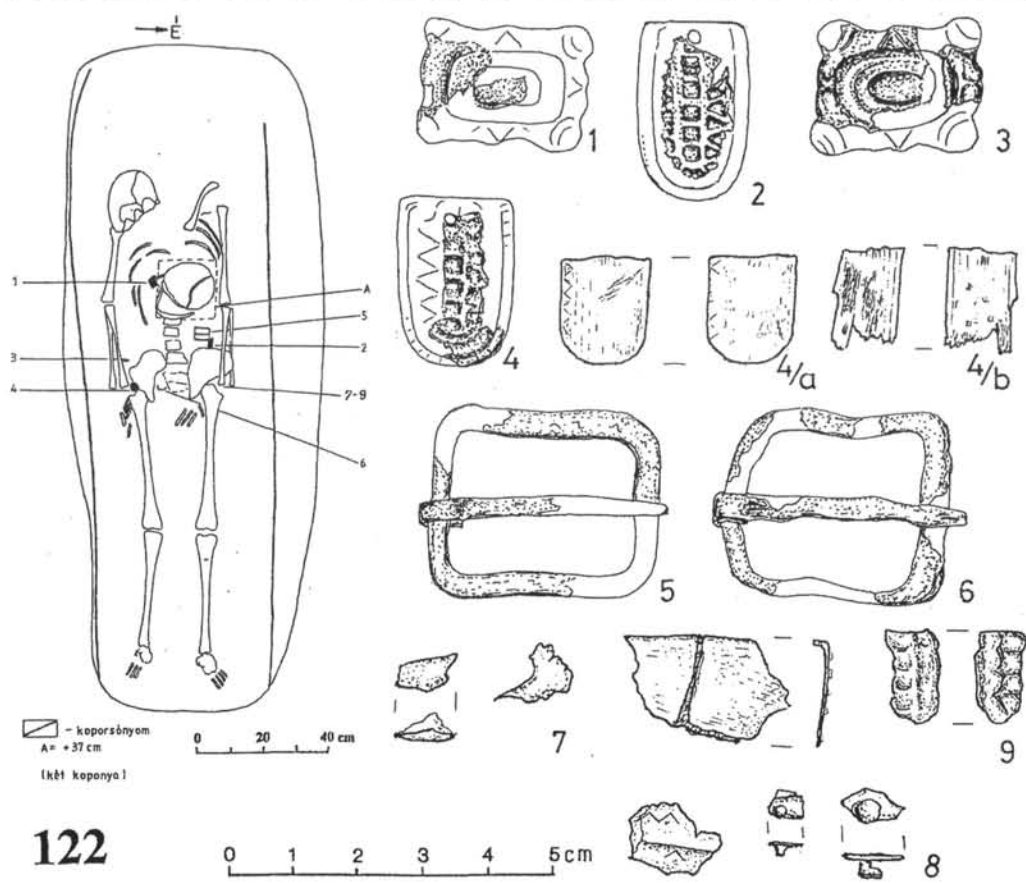
The 11 graves with belt mountings in the Lesencetomaj cemetery comprise less than 3 % of the 394 graves excavated to date. This proportion is not unusual in the Keszthely culture cemeteries. Furthermore, the larger number of metal sheet belt sets compared with the cast mountings is not a unique feature of the Lesencetomaj cemetery, as the material from the other cemeteries also shows a similar picture. It can be determined on this basis, that graves containing belt mountings are not at all typical of the cemeteries containing pure Keszthely culture material, and of those that do, principally the belts sets dated to the middle Avar period are notable as the most frequently occurring. In spite of the differing hypotheses, the reasons for this must be further investigated. Based on the relatively small amount of find material discussed above, it is clear that no far-reaching conclusions can be drawn. The graves with belt mountings may be considered important and by no means negligible supplementary material alongside the results obtained from the examination of other object types.

2. ábra. 67. sír
 Figure 2. Grave 67

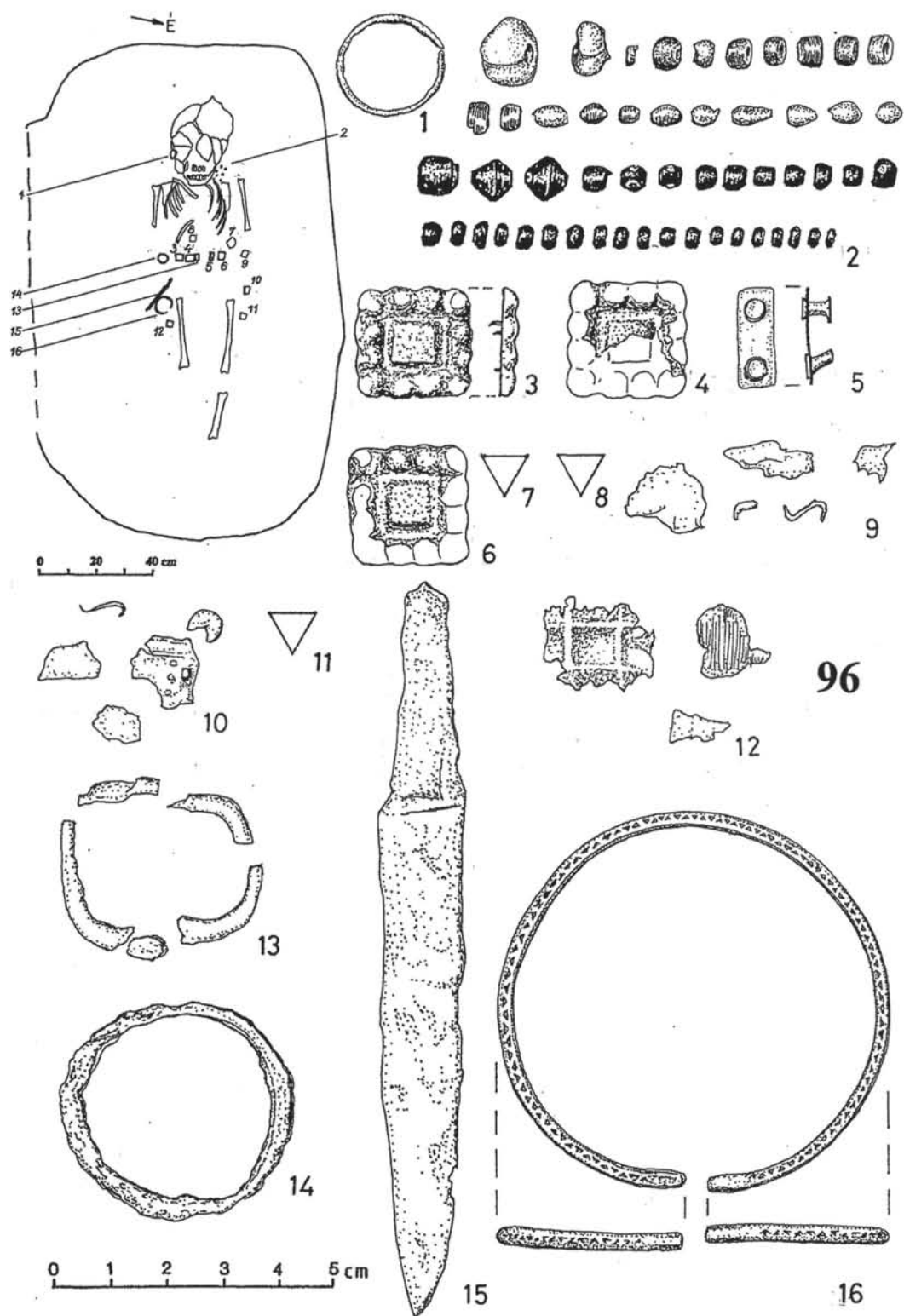

95

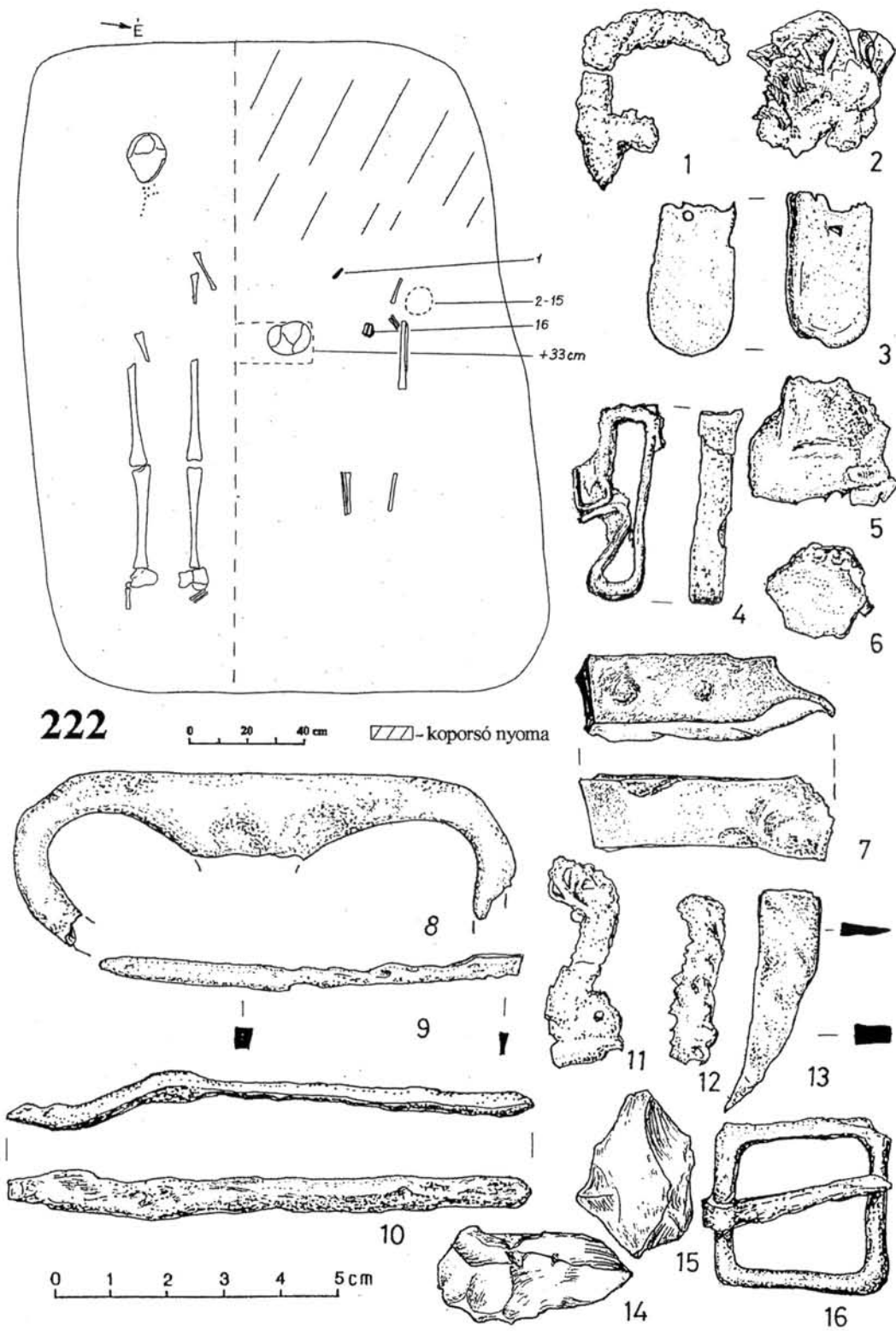

122

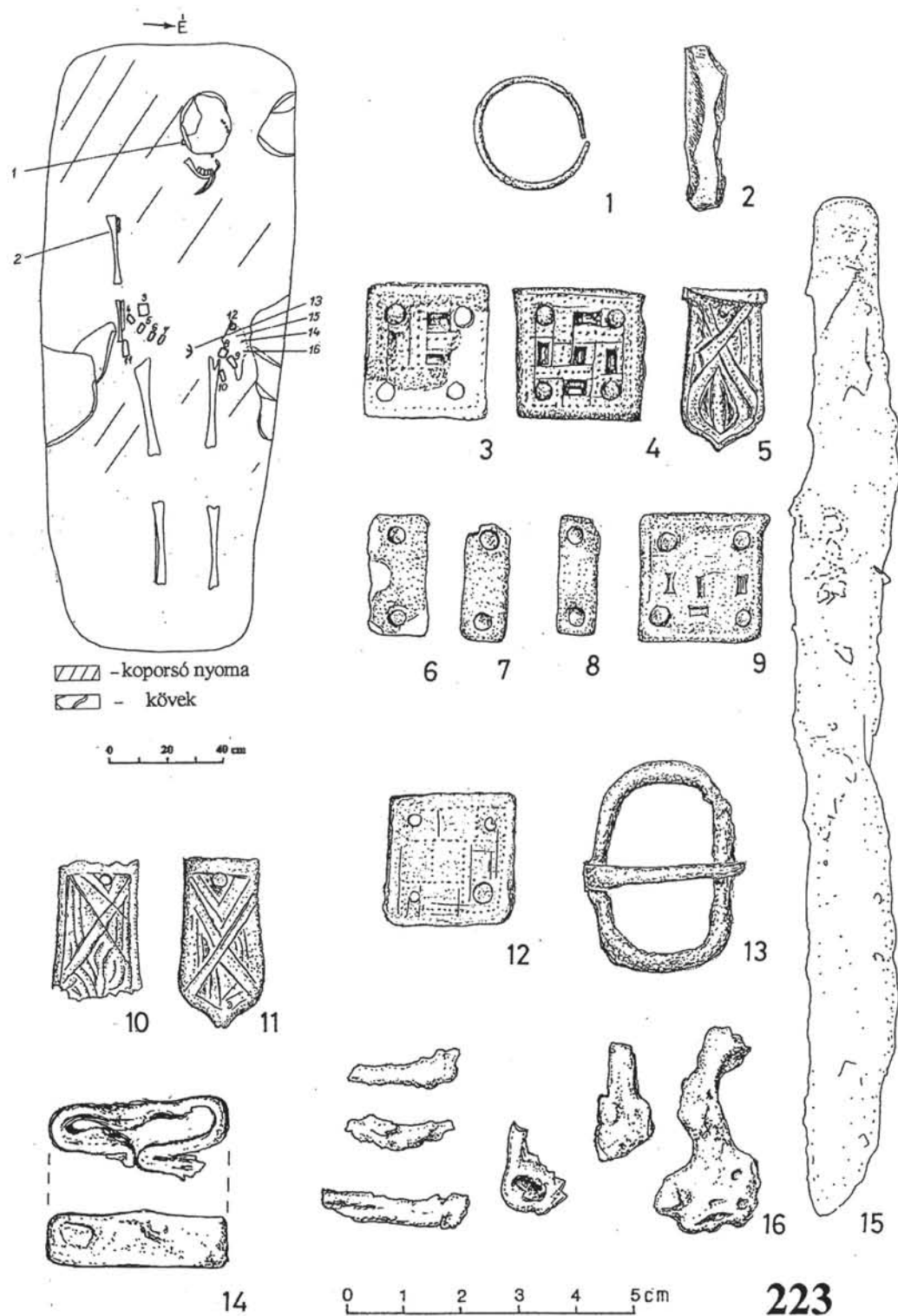
3. ábra. 95. és 122. sír
 Figure 3. Grave 95 and grave 122

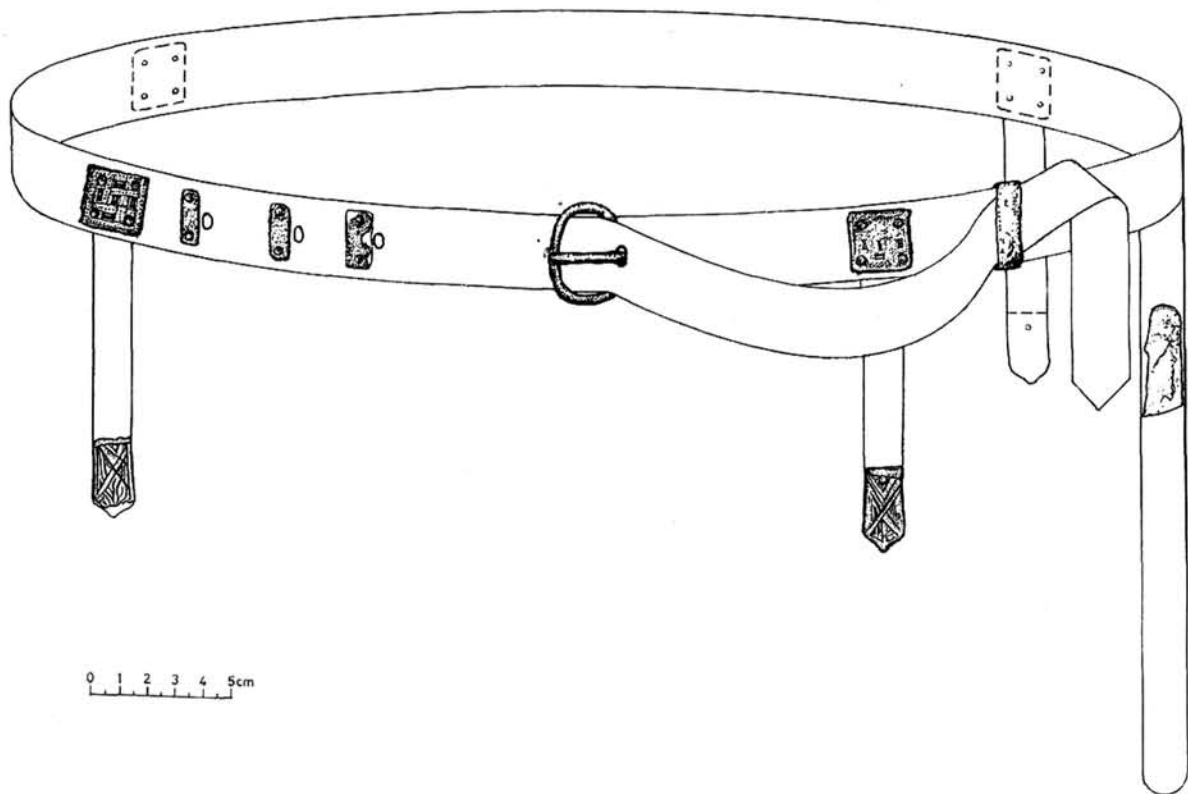
4. ábra. 96. sír
Figure 4. Grave 96

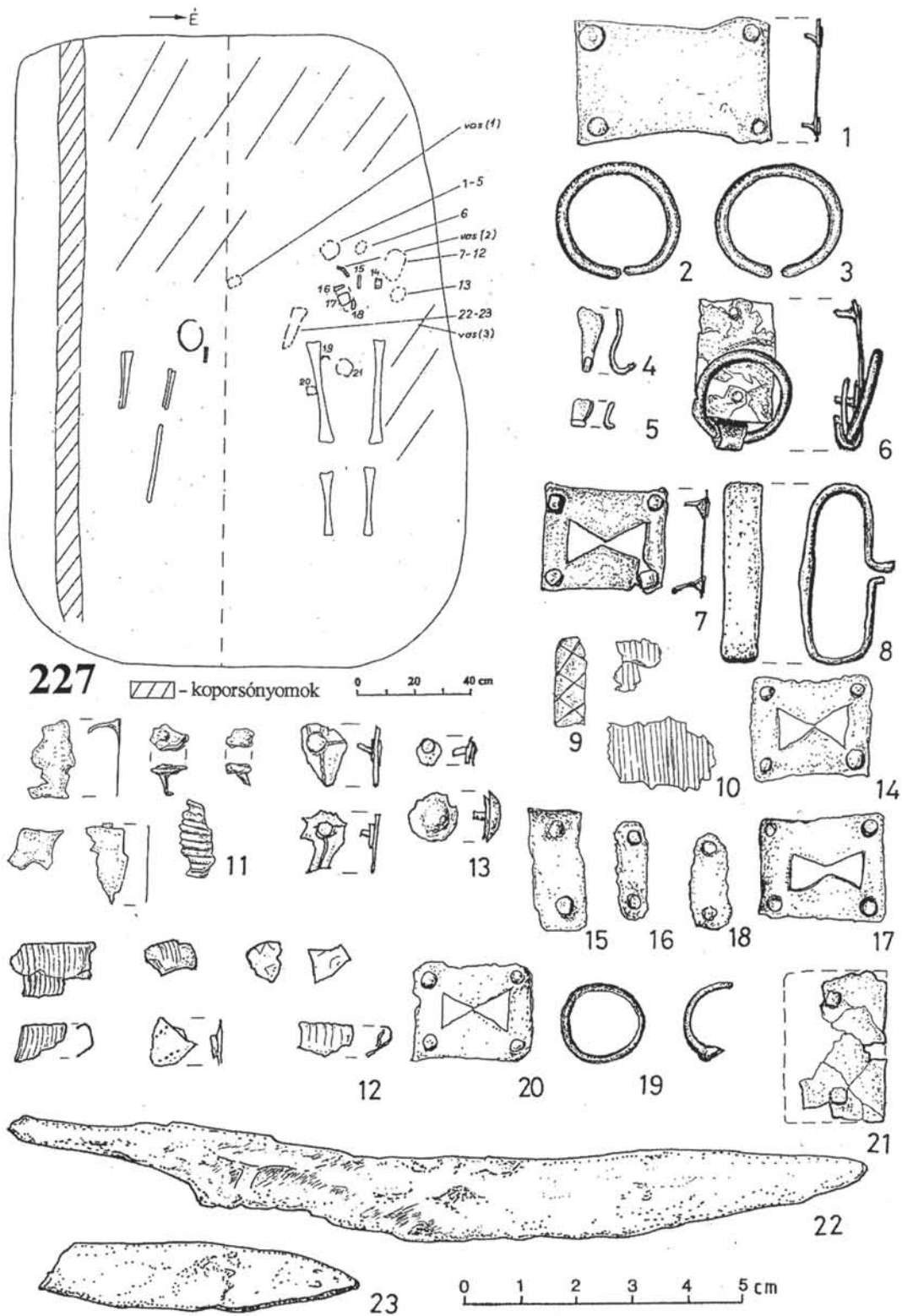
5. ábra. 222. sír
 Figure 5. Grave 222

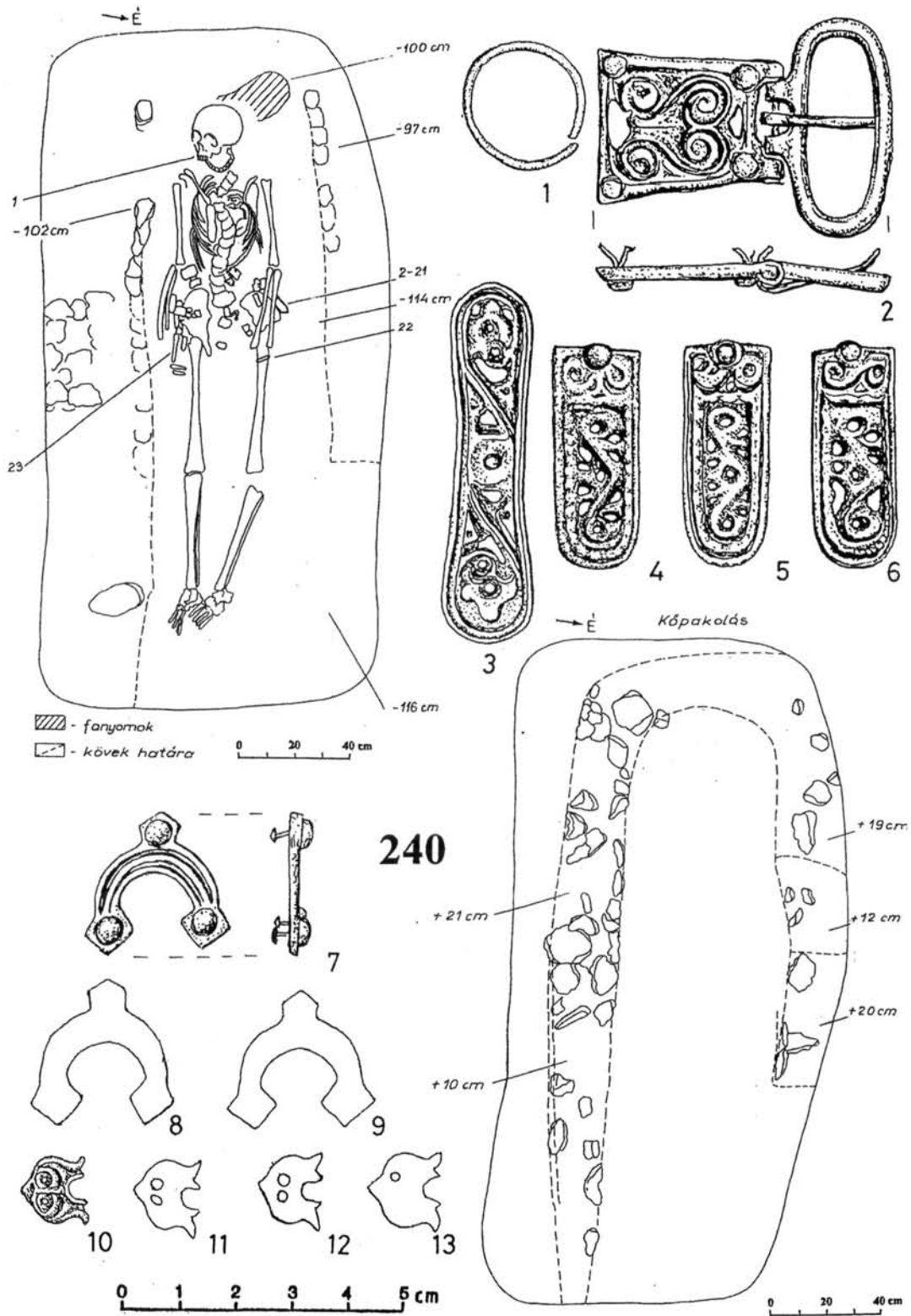
6. ábra. 223. sír
 Figure 6. Grave 223

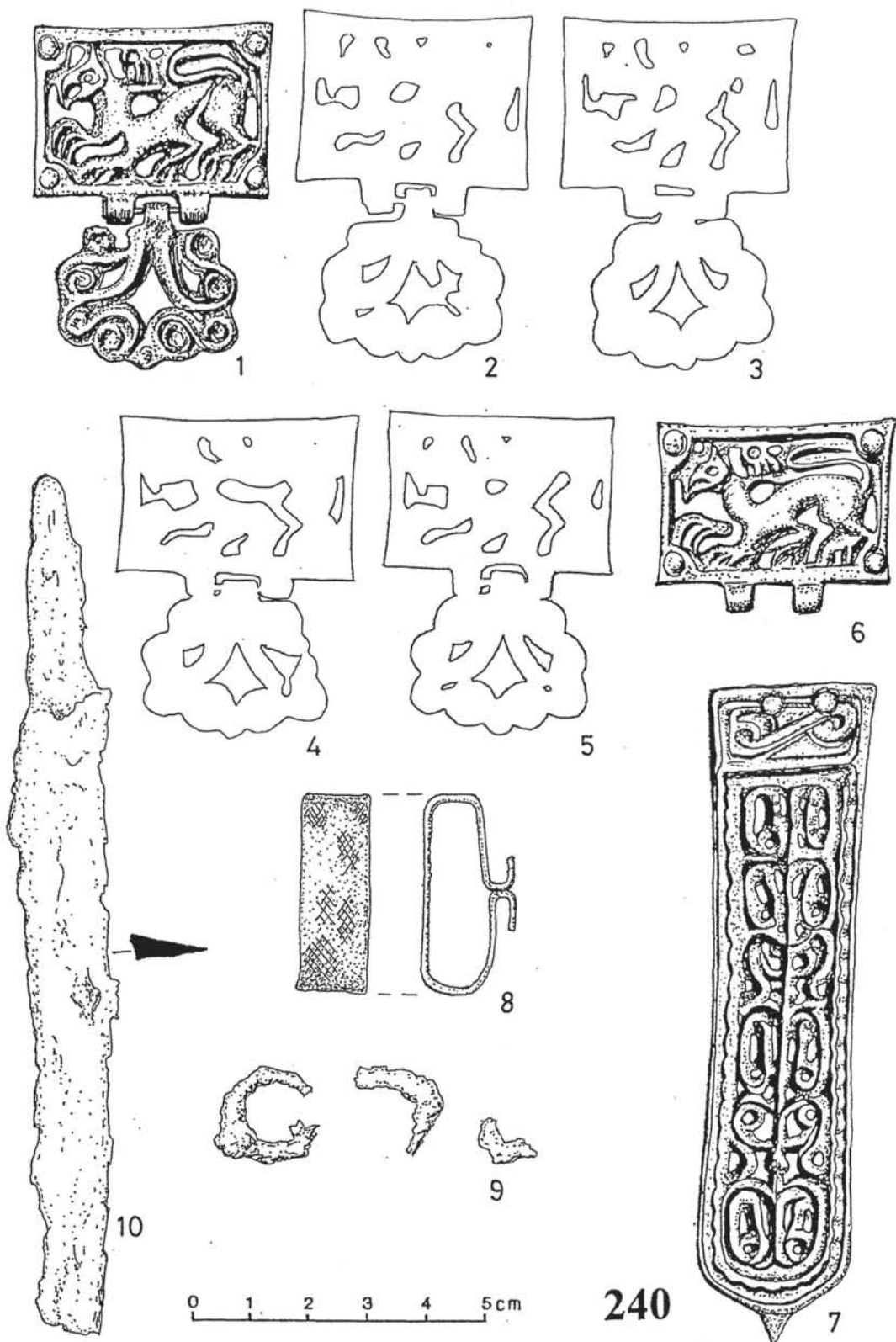
7. ábra. A 223. sír övrekonstrukciója
Figure 7. Reconstruction of belt from grave 223

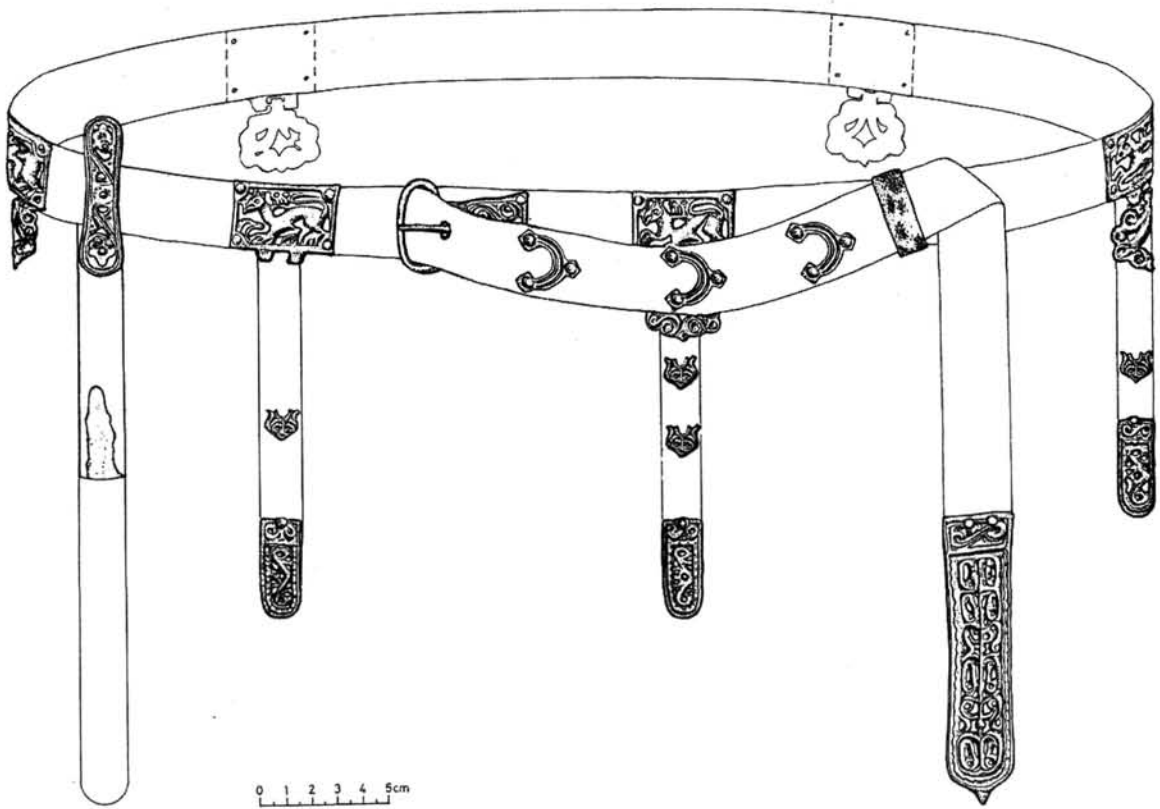
8. ábra. 227. sír
 Figure 8. Grave 227

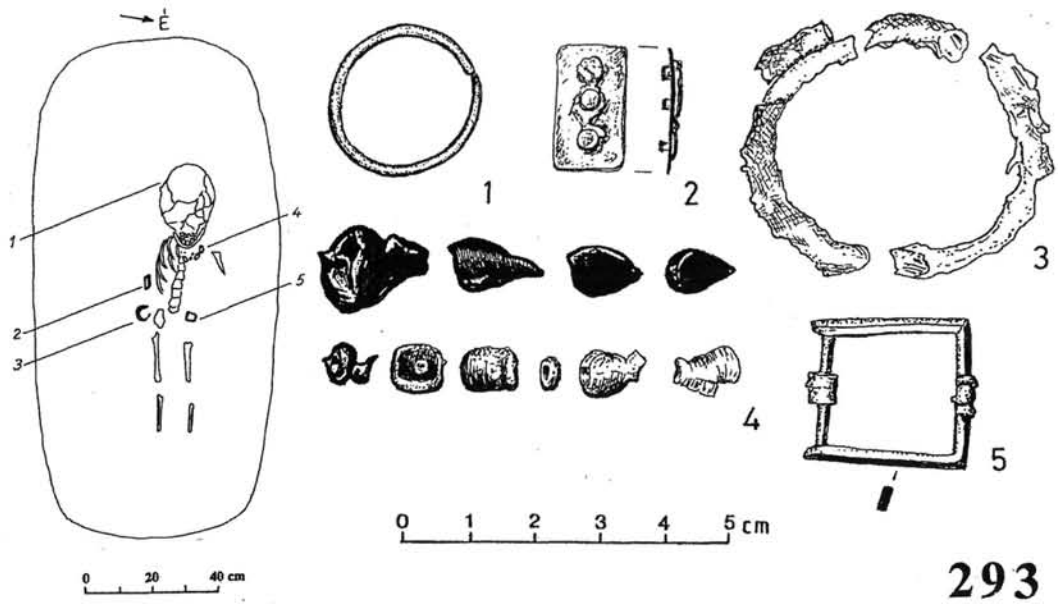
9. ábra. 240. sír
Figure 9. Grave 240

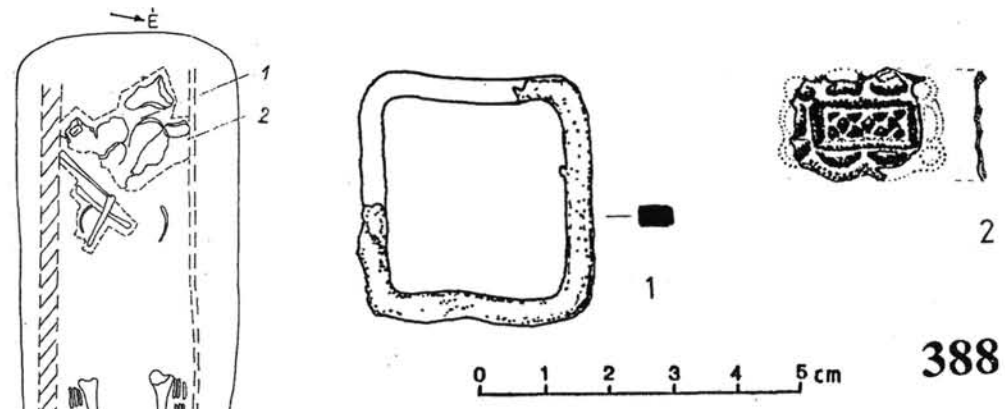
10. ábra. 240. sír
 Figure 10. Grave 240

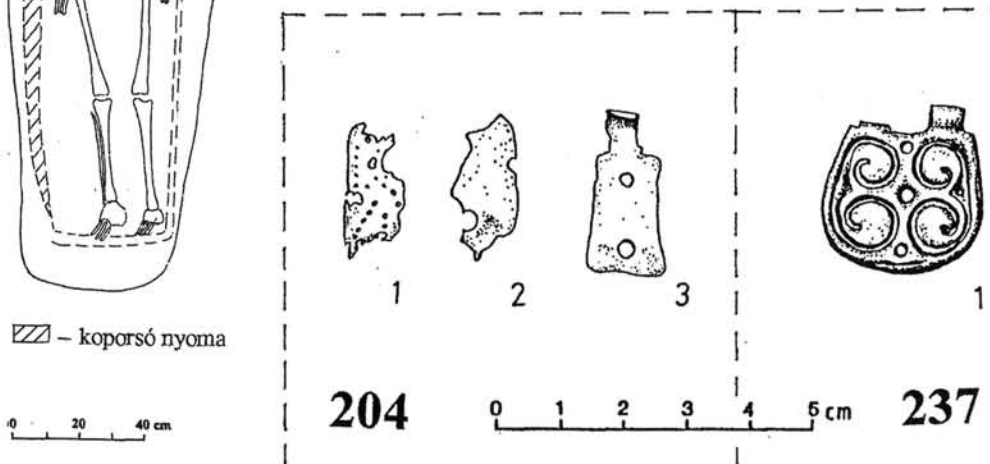
11. ábra. A 240. sír övrekonstruksiója
Figure 11. Reconstruction of belt from grave 240

293

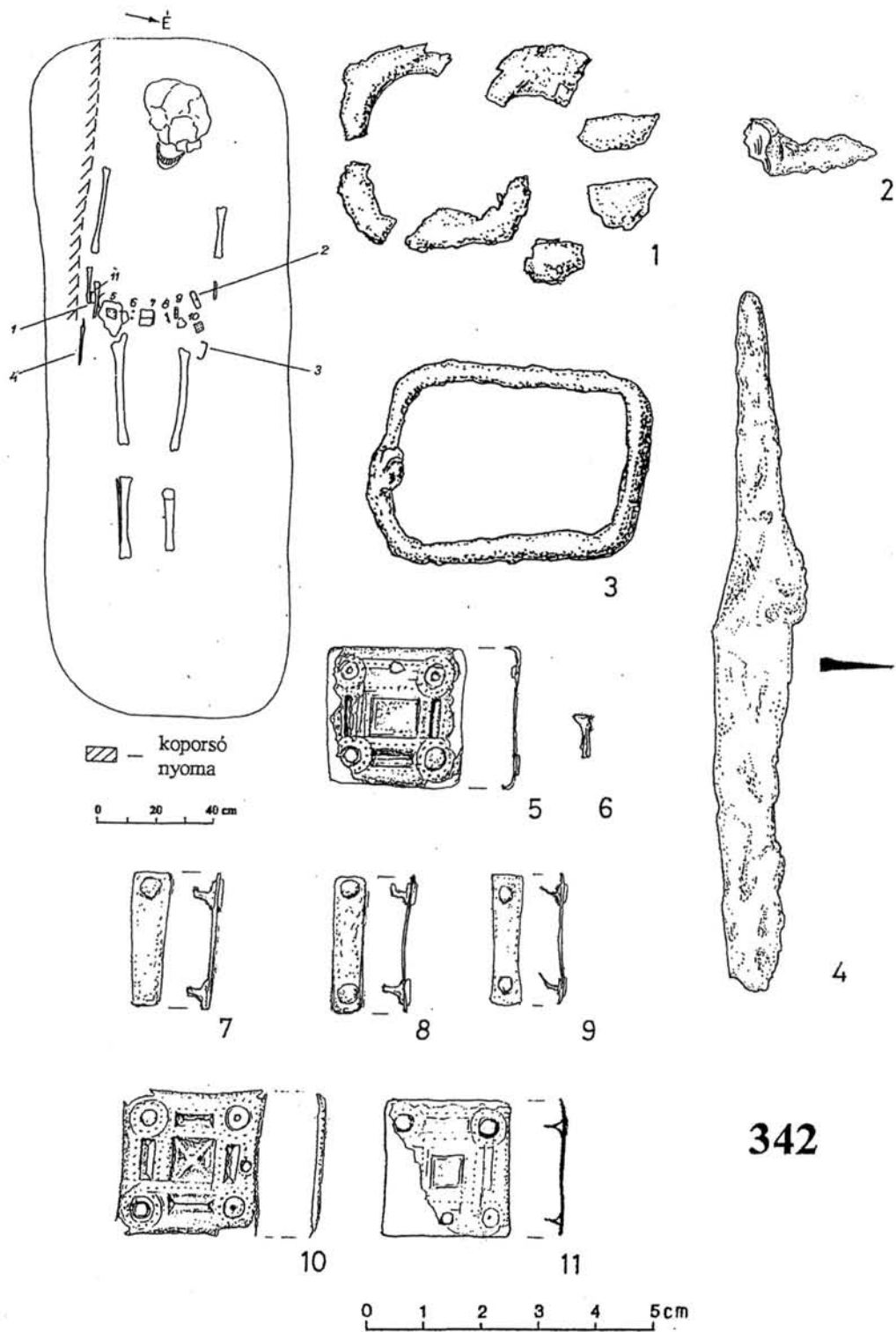
388

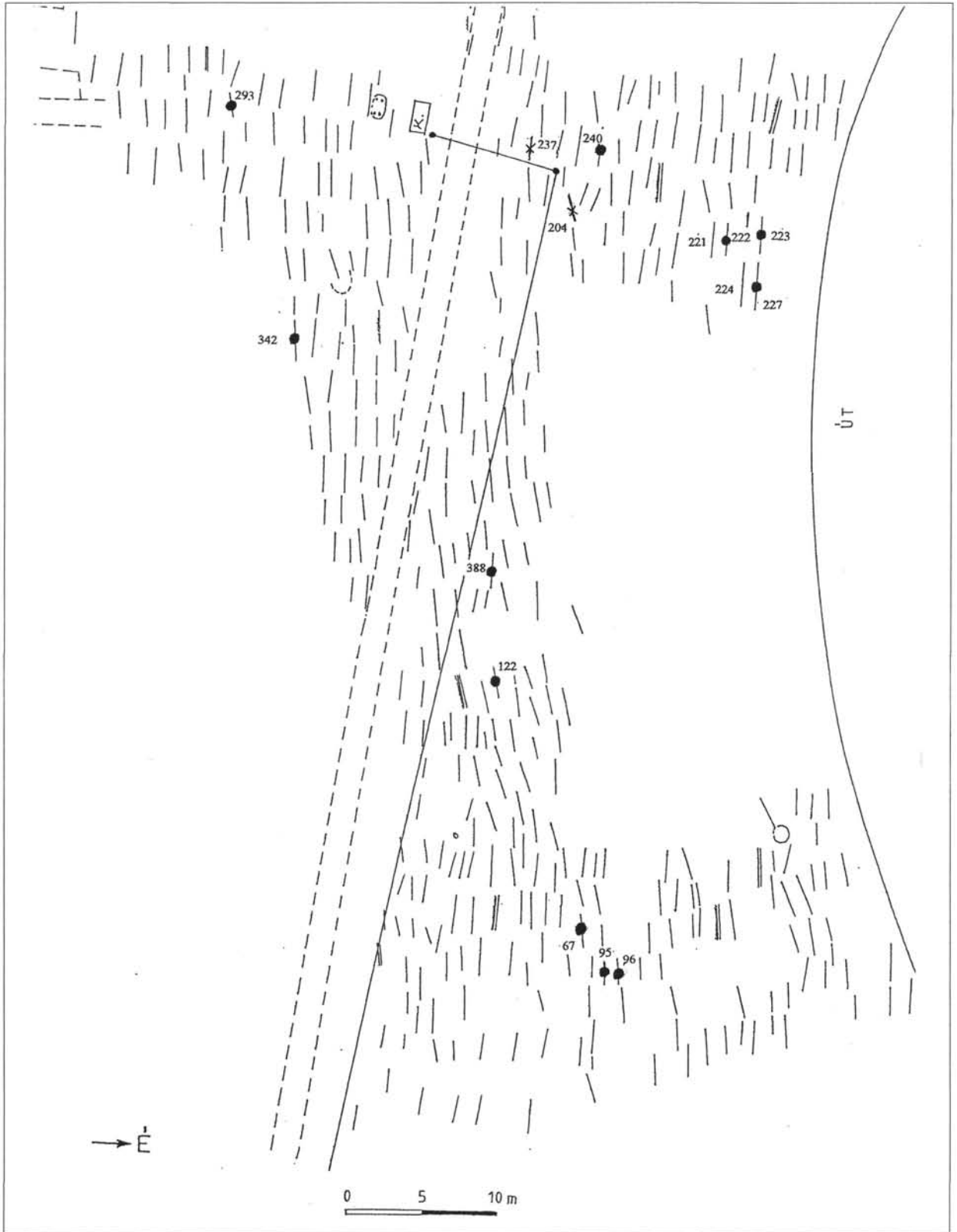
204

237

12. ábra. 293., 388., 204. és 237. sír
 Figure 12. Grave 293; grave 388; grave 204; grave 237

13. ábra. 342. sír
 Figure 13. Grave 342

14. ábra. Az övveretes sírok temetőn belüli elhelyezkedése
 Figure 14. Locations within the cemetery of the graves with belt mountings

